

FORDÍTOTA:

blvák jelné
néprajzi:

BRANKA MAGDA

SOŇA ŠVECŇOVÁ!

A szlovák és a cseh földműves család

03 laps

A szlovák és a cseh család néprajzi szempontú összehasonlítása több lehetőséget kínál.¹

A szlovák és a cseh közösségi atmoszféra feltűnően különbözik egymástól. A különbség a mentalitás és az etikett területén nem kerülheti el a felületes szemlélő figyelmét sem. Szlovákiában nagyobb jelentőséget kapnak a társas kapcsolatok /gyors ismerkedés, munkahelyen kívüli kapcsolatok/, az egyenlősíeskedés /az egyidősek tegezése a magázással szemben/, ritkábban használt megszólítás az asszonyom-uram, gyakoribb a keresztnév használata; a fiatalok az idősebbekkel szemben még a munkahelyen is a bátyám-néném rokonsági terminusokat alkalmazzák. Csehországban nem volt arra példa, hogy az utcán egy idegen gyermek néninek szólítson, hogy a barátnőm édesanyját így titulálja, hogy a munkahelyen az idősebb kolléganő rögtön tegeződne a fiatalabbakkal /gyakran még évek múltán sem/. A nagyobb mérvű társadalmi elkülönülésre és távolságtartásra vonatkozó megfigyelések köre még tovább bővíthető Csehországban, Szlovákiával szemben. Többségük szoros összefüggést mutat a családon belüli kapcsolatokkal. A vagyoni individualizmus a cseh családon belül, amely elkülöníti a távozó és a soron következő gazdát, az apát fiától, de a testvéreket is egymástól, hiszen közülük csak egy veszi át a birtokot; a családséghez fűződő viszony, akik nélkül a nukleáris család nem lehet meg, de az egyéb kapcsolatok is szoros egységet képeznek a társadalmon belüli kapcsolatokkal. Ellentétes jelenségek érvényesülnek a szlovák családon belül; az utódok vagyonegyenlősége, gyakori együttélésük, generációs függés és mások. Eltekintve a kérdéstől, miért van ez így, és

hogy e társadalmi megnyilvánulások a családiakból vezethetők-e le, vagy éppen fordítva, kölcsönös függésük kínálja a szlovák és a cseh család összehasonlítását. Amíg a családi kapcsolatok viszonylag áttekinthetők és legalább néhány kérdésben lehetőséget kínálnak az összehasonlításra, addig a társadalmi viselkedés és gondolkodás szférája a megfigyelés határát nem lépte át. Az összehasonlításhez az impressziók kevesek, a tudományos alapok pedig hiányoznak.² Egyetlen kutatás sem egy alaposan kidolgozott irányult ~~a~~ kérdéskörös akció keretében azokra a kérdésekre, melyek ~~szlovák és cseh~~ a csehek és a szlovákok közötti értékorientációt célozták volna meg.³ Így e kecsegtető rálátás a családi kapcsolatokra csupán a kutatás nem teljesíthető lehetőségévé válik, jóllehet a szlovák és a cseh családok összehasonlítása arra csábít, hogy a családi kapcsolatok számos jelenségei, egyezve a társadalmiakkal, ezen a szinten is prezentálódjanak.

A demográfiai kutatások, melyek egyre inkább átültetődnek az utóbbi időben és aszáldtipológiához is vezetnek, úgyszintén ~~ők~~ kifejezésre juttathatják a szlovák és a cseh családok közötti különbségeket. A szlovák és a cseh területeken élő családok megkülönböztetésére viszonylag pontosan felhasználhatók azok a kelet- és nyugateurópai, ill. középeurópai családmodellek, amelyek különböző demográfiai ~~kutatások~~ mutatók egészítik ki. Szlovákia és Csehország egy határszakaszt alkot, amely elkülöníti Európa házassági- és családmódeljét.⁴ Ha a korai házasság K-Európában összefügg a cselédség alacsony számával és a késői Ny-Európában a nőtlenség hosszabb szolgálati idejével,⁵ már a statisztikai források felületes áttekintése is arra figyelmeztet, hogy Szlovákia

a keleti, Csehország pedig a nyugati modellhez tartozik. Így 1921-ben 1.000 önálló földművesre Csehországban, Morvában és Sziléziában 2.343 mezőgazdasági munkás és napszámos jutott, Szlovákiában csak 945.⁶ Bár e különbség nem vonatkozik teljes egészében a paraszti háztartások szolganépére, de arra is. Mindamellett a szlovák háztartások viszonylag lényegesen nagyobbak. 1950-ben még 6 fő fölöttiek Csehországban 6,5%, Szlovákiában 19,3%.⁷ Ugyanabban az évben a férjezetek életkor szerinti megoszlás alapján Csehországban magasabb százalékos arányban mutatható ki a késői házasság, mint Szlovákiában./pl. a 15-19 évesek kategóriájában a cseh területen ez 8,8%, Szlovákiában 10,9%.⁸ 1900-ban Csehországban a férfiak, a nyugateurópai területekhez viszonyítva, a legkésőbb nősültek.⁹ Hasonlóan e különbségeket hangsúlyozzák a korai házasság és a terménykenység közötti összefüggések, és fordítva. 1920-1960 között Szlovákiában jóval magasabb számadatokat kapunk, mint Csehországban /pl. 1920-ban a cseh területeken 2.963,5, Szlovákiában 4.276,5 élve született gyermek jut 1.000 nőre, Ugyanakkor a 15-19 évesek kategóriájában ebben az évben 1.000 nőre Csehországban 15,1, Szlovákiában ~~4~~ 34,4 élve született gyermekkel számolhatunk.¹⁰

A fenti különbségek bizonyítékai az eltérő típusú családok meglétének. A cseh vidékeken ez a törzscsalád, ahol az ősi birtokot csupán egy örökös szerzi meg, aki addig vár a nősüléssel, amíg a gazdaságot át nem veszi. A testvérek is csak akkor alapítanak önálló családot, ha az ^{az} existenciális feltételeket már biztosítani tudják. Szlovákiára az a családtípus jellemző, melyet a szülők és utódok házassága együttesen ~~alkot~~ alkot. Az előző típusnál a gazdaságba bérmunkaerő kerül, az utóbbinál a munkát jobbra a családtagok végzik el.

A jogtörténészek a múlt század végétől kísérték figyelemmel e két eltérő családtípust Szlovákiában és Csehországban. Figyelmüket mindenekelőtt a törzscsaládot megelőző családtípusnak szentelték. Érdeklődésüket a délszláv zadruga első kutatásai keltették fel, e kutatások a rendkívül összetett családszerkezetre összpontosultak, míg a történettudományokban a figyelem középpontjában a családák jogállása és nem szerkezete ^{ALLT} volt. Figyelmük mindenekelőtt a vagyoni juttatásokra irányult, a földműveseknél a földre és a családfő hatalmi jogkörére. Kulcskérdés ez a családi kapcsolatok kutatásához is. Az elmentétes típusokat egyik esetben a vagyoni különállás jellemzi, amikor a családtagok ugyan élvezői a birtoknak, dolgoznak azon, de a földdel az apa rendelkezik, ő birtokolja és kedve szerint ruházza át. A másik ~~száz~~ esetben családi vagyonközösségről van szó, ahol az apa csupán a birtok irányítója, de nem diszponálhat vele, a föld nem az övé, hanem a családé. Nem választhatja meg az örökösöket, a földet az utódoknak át kell adnia. E családtípusban az utódok ⁹² egzisztenciálisan biztosítottak, ezért azt általában nem hagyják el a házasságkötés után sem. E családi vagyonközösséget, amely megítélését a 20. században is példák bizonyítják DK- és K-Európában, támasztják alá Oroszországban az 1861-es reformok, ahol tömeges tiltakozások ellenesték azt, hogy a kiváltott földeket a család helyett a családfőnek tulajdonítsák.¹¹ Az ilyen típusú családot a cseh történészek eredetileg zadrugának nevezték és meglétét Csehországban a 16-17. századig datálták.

A zadruga körüli problémák a 19. és a 20. század fordulóján kristályosódtak ki a leghevesebben. A cseh jogtörténészek és történészek vitáiból fakadó ismeretek jelentős mértékben

gazdagították mai szemléletünket az adott problematikával kapcsolatban.

Osztatlan család /Testvéri osztatlanság/

K. Kadlec könyve jogtörténész könyve, a 16. századtól eltűnően lévő cseh családformáról, 1898-ban Prágában látott napvilágot Testvéri osztatlanság vagy zadruga a szláv jogban címmel /Rodinny nedil cili zadruga v právu slovanském/, elindította a szaksajtó széleskörű vitáját. Kadlec a régi cseh jog néhány alapvető családjegyének alapján igazolja az azonosságot a déli és a keleti szlávok recens családjával, azok lengyel és magyar történelmi korszakával együtt. A cseh zadrugát rodinny nedil /testvéri osztatlanság/ vagy nedil -nek nevezte el, e kifejezés máig használatos. A terminust a 15-16. századi irodalmi és levéltári forrásokból származtatta, ahogy a következő szerkezetben fordul elő: osztatlan atyafiságban élni, osztatlan atyafiak és hasonló. Új kifejezést eszközölt ki, hasonlóan, mint a délszlávok a zadrugát.¹² Hasonlóan a keleti szláv nyelvekben is szükség volt egy mesterséges terminus létrehozására, mely az ilyen típusú családot jelöli. Önmagában a főnév egyetlen nyelvben sem különböztette meg a családtypusokat, összetételére különböző jelzőket /?/ alkalmaztak: nagycsalád, kiscsalád, házközösség, együttélés, testvéri osztatlanság, és hasonlók.

Miben látta Kadlec a cseh osztatlan család alapját és párhuzamait?

A dispoziációs jogból következtet a családi tulajdonhoz való viszonyra, s az abból fakadó apai hatalom jogkörére.

Az osztatlan családot a római család ellentétéként vizsgálja. Az összehasonlítandó családok patriarchális kapcsolatokon alapszanak, éppen ezért különbözőségük az apai hatalom jogkörén ^{nyugom} ~~alapszik~~. "A római családban, hasonlóan mint az átlagos mai európai családban, a családfő a családi vagyon egyetlen birtokosa. Tulajdonával a családfő szabadon rendelkezhet és gyermekeinek... de még feleségének sem áll jogában intézkedéseiben őt korlátozni... A római családban csupán egyetlen jogerős szubjektum létezik, ő a pater familias. Életében a család tagjai jogilag szinte a rabszolgákkal voltak egyenlők." Ezzel szemben az osztatlan családot úgy jellemzi, hogy "a család felnőtt férfitagjai, főleg a nős férfiak, teljesjogú személyek. A gazda tulajdonképpen primus inter pares. A családi tulajdon nem egyedül őt illeti meg, hanem... a család minden tagját...Ezért a családi tulajdonnal nem rendelkezhet."¹³ Ha az osztatlan családot kifelé egy személy képviselte, ^ő az a család felnőtt tagjának engedélyével birt és nekik ~~száttartásuk~~ volt felelős. A római családban egyéni birtoklásról, az osztatlan családban közös birtoklásról van szó. Felhívja a figyelmet arra, hogy e vagyonközösség és annak következményei nem a szlávok sajátossága, már az ókoriak is ismerték.¹⁴ E munka, mely a szláv anyagra korlátozódott csupán, első lépés volt a széleskörű összehasonlítás megindításához. Nem tartotta meghatározónak a család szerkezetét, a családtagok számát és rokonsági fokát sem. Kihangsúlyozta, hogy a szláv és a római család egymástól diametrálisan eltér jogalapjában, bár az osztatlan család is lehetett "egyszerű" /nukleáris/ és némely római család "összetett", a zadrugához hasonló. A 12. és a 13. századi "egyszerű" cseh családban az volt a szabály, hogy az ~~újszágat~~

ősiséget eladni vagy megváltani csak a gyermekek beleegyezésével lehetett és fordítva, az "összetett" római családkor az apa korlátlan hatalmát biztosítja. Hasonló következtetésre jutottak a zadruga /tágabb család/ és az inokostina /szűkebb család/összehasonlításában is, melyek összetételükben különböznek, de jogalapjuk azonos. Az apa korlátozott tulajdonjoga az alapja az osztatlan család és a zadruga indentitásának, emellett az első ~~magyarizáció~~ terminus ma szláv családtípust történetileg, a második a recens családot foglalja magába. Kadlec számára mindebből az következik, hogy a "patriarchális család"-megjelölés inkább illeti a római családot, annak korlátlan apai hatalmi jogkörével együtt.¹⁵

Kadlec munkájának visszhangja három kérdéskör ellenvetéseire összpontosult.

1/ A zadrugát a Balkánra nem a délszlávok hozták magukkal, hanem az annak a rendszernek az eredményeként született, amely a török uralom alatt tartotta fenn magát. Az adóegység alapja a "kuch" volt és nem a föld mennyisége, így a "nép a zadruga felosztásával nem sietett". "A szláv zadruga" a török idők új képződménye.¹⁶

2/ Az egykori nemesi osztályos atyafiság a csehekénél, lengyelekénél, de a déli és a keleti szlávoknál sem azonos a földművesek zadrugájával. Ennek következtében a nemesi osztályos atyafiakra vonatkozó forrásokat sem lehet átvinni a recens földműves családokra.¹⁷

3/ A zadrugában nem volt kommunizmus, ti. a vagyon a generációs elvek alapján osztódott és nem az fők /a családtagok száma / szerint. Az egyik fivér egyetlen fia pontosan akkora földrészt kapott, mint a másik fivér fiai együttvéve.¹⁸

A vita három évig zajlott és e észrevételek aktualitásukat a mai napig sem veszítették el.

Hogy a törvényes, adóügyi és más rendeletek milyen mértékben hatottak az osztatlan család kialakulására és megtartására, az ilyen jellegű kérdések nem képezték Kadlec elmékedéseinek tárgyát. Okait a gazdasági-társadalmi feltételekben látta. "A zadruga a hamisítatlan konzervatív agrárnemzetek intézménye, és a szlávok többségében ilyenek voltak."¹⁹ Követői is ezt a nézetet képviselték akkor, amikor az osztatlan család felbomlásának okát a "munka és a gazdasági termékek pénzbeli megváltásában és ezáltal az osztályos atyafiságon kívüli megélhetés eszközeinek megszerzésében" látták.²⁰ Mindazonáltal észrevételeik figyelmeztetnek azokra a külső hatásokra is, amelyek retardálták vagy siettették a családfejlődést.

A nemesi és a földműves osztatlan családok kapcsolatai a földműves családok történeti vizsgálatának zátonya is egyben. A felhasznált irott források, a Csehországra és Morvára vonatkozó, 15. és 16. század fordulójáról származó jogi könyvek, a nemesek szokásjogait jegyzik. Csehországban éppen ezek a források tükrözik legáttekinthetőbben az osztatlan család fejlődését a törzscsalád irányába. Nem tárgyaltan, gondolom, az a Kadlec-i védekezés, hogy e források a kismemesek szokásjogát is megragadják, akik életmódjukban nem különböznek a paraszttól és a földművesek környezetéből származó recens anyaggal analógiájuk szintén a kölcsönös függésről tanúskodik.

~~xxx~~ Az utolsó ellenvetés számunkra alapvető tanulsággal szolgál, til hogy az osztatlan családok szétváltak mégpedig a generációs elv alapján. /K.Kadlec az osztatlan családdal kapcsolatban sohasem használta a kommunizmus kifejezést./ Ez azt jelenti, hogy az utódok a vagyont annyi részre osztották szét egymás között, ahány testvér a legidősebb osztatlan generációban volt. /Az egy generációhoz tartozó testvérek közötti elosztás. A fordító megjegyzése./ ~~Közös osztályos elődje lehetett a dédapa, anyagya vagy az apa, ám a vagyont először saját gyermekei között osztotta fel, majd csak azután a következő generáció között. A 13. századból származó példák arról a bámulatra méltó precizitásról tanúskodnak, ahogyan a válakozásnál megvizsgálták, melyik hozzátartozó származik a közös őstől. Mindez egyaránt érvényes volt úgy a cseh, mint a magyar osztályos atyafiságra.~~²²

A szétoztás szabályainak lényeges kiegészítője volt az az alapelv, miszerint csupán cseka családtagok osztozkodtak. Aki ⁹² existenciálisan önállósította magát és megszegte kötelességeit az ősiséggel szemben, az osztásnál elesett részétől. Az osztályos vérrekon a régi cseh törvények szerint nem örökölt.²³ A 17. századi szlovák források alapján a válakozó utód elveszítette igényét a birtokrészre.²⁴ A fiúk előnyösítése a lányokkal szemben már egy külön kérdés, melyet e vita nem érintett.

Kadlec és követőinek munkája bizonyosság, hogy a cseh osztatlan család alapvetően nem különbözött az akkor magyar, tehát a szlovák családtól sem. Bár az írott források nem a földműves csa-

ládokra vonatkoznak, az osztályos atyafiság alapvető ~~xxx~~ vonásai érvényesek a recens szlovák földműves családtípusra is. A cseh család más fejlődési utat járt be.

Az osztatlan családtól a törzscsaládig

A cseh családforma ^{fejlődésének} gyökerei - a törzscsalád általánossá válásáig - kétségtelenül az egyes vidékek fejlődésében keresendők. Legalább néhány jelenséget összehasonlítjuk.

A cseh feudális nagybirtok, szemben a szlovákkal, igyekezett megőrizni a nagykiterjedésű földműves birtokokat, tekintettel a robot szükségességére. ^{Együttal} ~~Külföldön~~ a városi lakosság aránya a falusival szemben Csehországban a 14. századtól nagyon kedvező. Harminéves háború után is a háztartások több mint a harmada városi, ami Európában egyészen kivételes jelenség volt. Nemcsak a királyi, de a jobbágyvárásokban is a megélhetés fő forrása a kézművesség volt. ²⁵A városok vásári vonzáskörzetében már a husztiázus előtt tömegesen áttértek a feudális járandósság pénzbeli megváltására. ²⁶A földtől megváltó lakosság növekedésével megindult az a folyamat, mely az ~~üvegipari, a faipari és a napszámos kolóniákat létrehozta Csehország hegyvidéki területein.~~ üvegipari, a faipari és a napszámos kolóniákat létrehozta Csehország hegyvidéki területein. E folyamat még a 18. században is folytatódott. ²⁷A kellően nagy gazdaságok képesek voltak megfelelni miné a hűbérúri, miné a városok követelményeinek. Ugyanakkor ki tudták fizetni a testvéreket is, akik megéltek az ősiségen kívül is.

A városi lakosság aránya, szemben a falusival, szüntelenül nőtt. A 19. század végére a lakosság fele városokban élt és az

ipar fejlődésével számuk csak növekedett. 1869-ben Csehországban 1.000 lakos közül 344,1 a városokban, 655,9 falvakban élt. Morvában ez az arány 366,1 : 633,9, Szlovákiában 192,3:807,7 volt. Szlovákiában 1930-ban a lakosság több mint kétszeres^c falvakban élt /261,1^{re} városi és 738,00 a falusi lakosság száma/.²⁸ Szlovákiában számolnunk kell a nagyobb mérvű városi agrárnépességgel is. Szlovákia agrárjellégét szemben Csehországgal a mai napig a statisztikai összegzések is alátámasztják. Szlovákiában 1900-ban a lakosság 5,8 %-a az iparban, a kézműiparban, 66,3 %-a pedig a mezőgazdaságban, az erdészetben és a halászatban volt foglalkoztatva. A következő tíz évben ez az arány alig változott. Csak a háborús időszakot követően történtek lényeges változások. 1961-ben az arányok viszonylag kiegyenlítődétek /25,5:27 %/. Csehországban mindkét csoportbeliek aránya már 1900-ban majdnem lakosság^{lakosság} azonos /38,3%:38,4%/. 1961-ben Csehországban a kézműves^{és az} iparban dolgozók több mint kétszeres túlsúlyban voltak a mezőgazdasági lakossággal szemben /37,5:15,9%/.²⁹ Az eltérő gazdasági feltételeket bizonyítja a települések népsűrűsége is.³⁰ 1 km²-re Csehországban 1880-ban 104, Szlovákiában 51 lakos esett. Szlovákiában ez az arány egészen a két világháború közötti idő^{alatt} szakig tartotta magát annak ellenére, hogy Csehországban a születési arányszám jóval alacsonyabb volt. Még a viszonylag magas gyermekhalandóság ellenére is Szlovákiát a két világháború között "népzsugati populáris rezervoár"-ként tartották számon "számolva az esetleges veszteséggel Csehországban".³¹ Minderről gondoskodott nemcsak a maga születési arányszám, de Szlovákia agrárjellege is. Munkát keresni Szlovákiából nemcsak Csehországba mentek.

Az Az életfeltételek Csehországban és Szlovákiában jellegzetes eltéréseket mutattak, mindez hozzájárult a mezőgazdasági földtől való ~~szükség~~ függés eltérő mértékéhez, a családi vagyonnal szembeni különböző szemléletekhez, a vagyonjuttatás módjához és végkövetkeztetésként az eltérő típusú család kialakulásához. A mezőgazdasági jellegű Szlovákiában az osztatlan család az ősi földet az összes örökös számára biztosította. Addig, amíg más kiutat nem találtak, azon éltek és dolgoztak, még a kiegészítő kereset mellett is, annak ~~arám~~ ^{arám}is, hogy a termelés stagnált vagy csökkent és maximális önellátásra kényszerültek. A fogyasztás területén is elutasították az ipar nyújtotta árukat. Ennek ellenére a törzscsalád hatékony eszköznek bizonyult a földműves gazdaság életképességének megtartására, úgy illeszkedve be a árutermelésbe, hogy annak termékeit el ne fogadja. Nemcsak hogy a föld nem osztódott, de a család generációi új munkaerőt biztosítottak a majorek, a gazdaságok, a kézműipar, a háziipar és a fejlődő ipar számára is, a gazdasági fejlődés érdekében.

Az osztatlan családból a törzscsaládba való átmenetet törvények és rendeletek bizonyítják, amelyek siettették vagy megkésve datálták a család lassú fejlődésének változásait. Mindezt egyetlen bizonyítékai a törzscsalád kialakulásához vezető útnak. Az osztályos atyafiság történeti adataival egyetemben a nemesi családokra vonatkoznak.

A fejlődés iránya Csehországban

Az osztályos atyafiság megszüntetésének első lépése a háramlás szabályainak hatályon kívül helyezése volt. A rendek azt az engedékeny László királytól csikarták ki. 1497-ben. Azideig a vagyon a királyra szállt, ha kihalt a család, vagy ha szétválakoztak. Az osztatlan családi vagyonközösség volt az egyetlen módja a háramlás megkerülésének. A gyöngé irányítás mellett az osztályos atyafiságot törvénytörésnek kellett bizonyítani, még a gyermekeket is a szülőkkel szemben, nem mindig sikerrel.³² A 14. századtól épp ezért megengedték az osztályos atyafiság mesterséges formáját, amelyet a nem rokon tagok^{ből} is állhatott, de titkos osztást is feltételeztek. A háramlás szabályainak megszüntetése-ért a kortársak engedelményként tartották számon - a király sérelmére korlátozta az osztályos atyafiság kiváltságait. Az osztályos atyafiak ugyan továbbra is elsőbbséget élvezve örököltek, de örökölhettek most már a szétválakozó rokonok is. Az öröklés módját az öröklési rend szabta szabályok irányították. Az első fokon ez a válakozó fiú volt, majd a válakozó lány, a második fokon a válakozó fivér, majd a válakozó nővér és így tovább mindaddig, amíg a vérrokonságot bizonyítani lehetett.³³ Hasonló privilégiumokat szerzett a morva nemesség Mátyás királytól. Ezáltal a 16. századtól Csehországban új öröklési rend érvényesült.

Az osztályos atyafiság végérvényesen az 1627-1628-as jogi előírások, ill. a későbbi kiegészítések következményeként megszünt, ezek 1948-ig érvényben maradtak. A magánjog alapjait változtatták meg Csehországban és Morvában. Az osztatlan vagyonközösség

közösség helyébe, mellyel egyénileg nem rendelkezhetek, a családi vagyonszösség lépett ideális örökrésszel. A saját résszel már mindenki szabadon rendelkezhetett. Megszűnt az a szabály is, miszerint a válakozó rokonok az osztályos atyafiak után részt kaphattak.³⁵ Egá végezetül az apának ítélték oda az ingatlan felét, amellyel szabadon rendelkezhetett. A törvényhozók osztályos atyafisággal szembeni fenntartásai az igazságosság újraértelmezését igazolják. Az osztályos atyafisággal kapcsolatban kifogásolták a távolabbi rokonok előnyösítését a közelebbiekkel szemben, kik szétválakoztak, továbbá a családtagok ^{szóval} ~~per~~ ^{per} ~~ter~~ ^{ter} ~~egyen-~~ ^{egyen-} ~~lőségét~~ ^{lőségét} is. A 17. század végén a nemesi birtokot csupán egyetlen utód /jogutód/ örökölhette.

Csehországban a jobbágyok örökösdési jogának sokkal nagyobb variabilitása volt.³⁶ Eltérő volt az egyes vidékek gazdasági fejlődése is, de a hatóság is más-más módon képet közbe a vagyoni juttatás érvényesítésébe. Nem érvényesült egységesen pl. a háramlási jog. Néhány földesúr már a 15. század elején felszabadította falvait a háramlási jog alól, hogy megelőzze a birtokok elhanyagolását, mások még a 18. században is érvényesítették azt. Eltérők³⁷ voltak a háramlás feltételei is.

Amíg a jobbágyok jogait a háramlás szabályai nem korlátozták, addig Csehországban a 16. és a 17. században alapjában véve az egyenlő osztály^{gy} rendszere érvényesült. A hagyatékából az özvegy és a gyermek is egyenlő részt kapott, személyenként / fő szerint/ örökölték.³⁸ Mindez kitűnik a telekkönyvek tanulságaiból, melyek már a 15. század végétől terjedőben voltak egész Csehországban.

Ugyan csak a birtok örökös jogával vett jobbágyi gazdaságot regisztrálták, mindazonáltal a jobbágyi birtok örökléséről tanúskodnak. A vásárlás kifejezett előnyére nem utalnak a jobbágyok vette és különbségnél nemvette birtokok közötti abban az esetben, ha a földművesek egy része avval a 19. századig késlekedett.³⁹ A lefektetett öröklési szabályok nyilván általános érvényűek voltak.

A vagyoni juttatás egyenlő osztálya nem volt azonos az ösiség reális osztásával. Nemcsak azért, mert nem érvényesült a generációs elv, de a fagyon fők szerint osztódott. A 16. és a 17. századi telekkönyvekben megkülönböztették az "elsőrendű örökösöt", aki a portán maradt, azoktól az örökösöktől, akik törvényes részüket megkaphatták pénzben, mégpedig évi részlettörlesztéssel. A cseh gazdaságot mint egységes egészet ruházták át. A gazdaságot egyetlen utód vette át.

A cseh falvak társadalmi szerkezete szintén arról tanúskodik, hogy a 16. és a 17. században még a földbirtok lényeges elaprózódása nem következett be, bár a falvak szegénységgel töltődtek meg.⁴¹ A jobbágygazdaság átlagos nagysága a Közép-cseh uradalomban a 16-18. században 15 ha volt.⁴⁰ A nagygazdaságok száma viszonylag állandó maradt még a 18. század második felére is, amikor a föld elaprózódása már nagyobb méreteket öltött.⁴² A 17. századi kelet-morvai források is egyetlen udódról tanúskodnak, aki a birtoknak nagyobb részét átveszi, s e források szerint a testvérek cselédként maradnak az örökösnél, esetleg máshol találnak megélhetést.⁴² A 16. és a 17. században számtalan adat utal arra, hogy Csehországban és Morvában általánossá vált az egy örökösnek való vagyoni juttatás szabálya.

E szabály a 18. században már állandósulhatott, ha Mária Terézia rendelkezései az egy utódnak juttatott vagyon bevezetésének gyakorlatával kapcsolatban megemlítik, hogy Csehországban megőrzött szokásról van szó. Az egységes öröklés szabályainak rendezése a csehek számára csupán részleges változást hozhatott, mint a legidősebb vagy a legfiatalabb fiú előnyösítését, a vagyonból való kifizetés módját és hasonlókat.⁴³

A 16. és a 17. században a cseh jobbágyoknál egyidejűleg előfordult az osztályos atyafiság is. A telekkönyvi bejegyzés egyik esetben megengedi a nőtlen férfiak együttgazdálkodását, mindaddig, amíg közöttük egyetértés van, különben a birtok az egyiküknek átadandó; más esetben a nős fivérek osztályos atyafisága eltérő háramlási jogokat zárolt; de több hasonló példa van a 16. és a 17. századból.⁴⁴ Hasonló adatok találhatóak Kelet-Morvából, ahol az osztályos atyafiság tradíciója a 18. század elejéig érvényben volt, igaz a szlovák telepések hatására.⁴⁵ -
nak köszönhetően.⁴⁵

Az utolsó osztatlan családokról szóló számtalan adat ellenére az egyetlen örökös szabályának kezeteire vonatkozó bizonyítékok ^{hírdőseccs.} Egyes szerzők a törzsöröklést a 14. század derekától feltételezik, mégpedig az összeírások alapján, miszerint egy házban 3-5 családot tüntetnek fel. Feltételezik, hogy a gazdálkodó családjánál már akkor a szolganéppel együtt éltek rokonok is alárendelt rangban.⁴⁶ Hasonló datálásra enged következtetni az a nézet is, hogy a törzsöröklés a vásárlási joggal kapcsolatos, ti. hogy a vásárlás a többi örökös kifizetését hivatott megkönnyíteni.⁴⁷

Rámutatnak a betelepítetlen többletgazdaságokra is a 16. és a 17. században, melyek az osztás megakadályozásához vezettek.⁴⁸ Az adatok arról tanúskodnak, hogy a jobbágy törzscsalád Csehországban időbeli előnyben volt a nemesi családok fejlődésével szemben. Az egyetlen utódnak átadott vagyon mint igazságos megoldás honosodott meg. Ezt a 19. század második felének törvényei csupán rövid időre szakíthatták meg. Minden esetben a törzscsalád Csehországban néhány évtizeddel korábban vált általános érvényűvé, mint Szlovákiában.

A fejlődés iránya Szlovákiában

Addig, amíg Csehországban az osztatlan család fokozatos eltűnését történeti adatok értelmezik, Szlovákiában e folyamatot a földműves családok jelenlegi átalakulásán tudjuk nyomon követni. Az osztatlan család történeti kutatása Szlovákiában, jobbra a Tripartitum törvényekkel alapján, kiindulópontja a recens földműves családokkal kapcsolatos párhuzam hangsúlyozásának.⁴⁹

A recens időszak osztatlan család-megjelölésére a szakterminológia a kölcsönzött zadruga vagy cseléd megnevezést használta, mely az egyes nyelvjárásokban a családot jelöli. A nagycsalád szakterminus csak a háború utáni időszakban vált általánossá. Hasonlóan a zadrugához, kiterjedt családszerkezetet jelöl, ezért értelemszerűen nem mindig azonosítható az osztatlan családdal.

Az ~~szokott~~ szokatlan családformát Szlovákiában sem a gazdasági fejlődés, sem a törvények nem tudták likvidálni. A fiúk csak akkor szakadtak el a ~~szokott~~ ^{szülőktől} gazdaságilag, ha a földtől való ⁹² ekszisztenciális függés nem kötötte őket.⁵⁰ Amikor M. Matty~~4~~sovszky e század elején szétküldte kérdőíveit Magyarország egész területére, a tényleges törzsöröklést, ahol több fiú esetében csak egyet részesítettek el önybe, csak a dunántúli németeknél mutatta ki.⁵¹ Az egyenlő osztály, mely a fő ⁹² ekszisztenciális kiútát jelentette a földműves nemzedék számára, kifejezte az utódok egyenlő igényét az elődök vagyonára. A törvények a gyakorlatot nem változtathatták meg, amíg a gazdasági feltételek nem változtak. A 18. század végi öröklési jogreformok - az egyetlen örökös szabályának bevezetése - Szlovákiában nem tudott ⁹² törvényre jutni.⁵² Magyarországon olyan törvény nem látott napvilágot, amely minden földet egyetlen örökös⁹²nek ruház át.⁵³ Egyetlen, 1836-ból származó, a földbirtok elaprózódását korlátozandó törvény engedett a hatóság döntésének, de ezzel hamarosan meg is szűnt.⁵⁴ Annak ellenszegülni csak titkos osztással lehetett. A földbirtok elaprózódása retardálta a gazdasági fejlődést.⁵⁵ Még a két világháború közötti időszakban sem volt érvényben Szlovákiában a cseh öröklési jog.

Alapvető változást hozott⁹² meghonosított vagyonmegosztásban az 1950-ből származó törvény a mezőgazdasági földek elaprózódása megátolására. A mezőgazdasági miniszter ösztönzésére 1947-ben készítették ~~az~~ elő, és összefüggött Szlovákia iparosításával.

Nemcsak a birtokmegosztás volt célja, de végsősoron a munkaerő felszabadítása is az új ipari üzemek számára. Tulajdonképpen napirendre tűzte a törzsöröklést. Az oszthatatlan minimum magasan túllépte a gazdaságok átlagos nagyságát. A felosztható rész legkisebb megengedett terjedelme a répaövezetben 5 ha, a gabonaövezetben 8 ha, a burgonyát termelő vidékeken 10 ha lehetett, a legelő-övezetben, vagyis Szlovákia hegyvidéki területein a felosztott rész legkevesebb 15 ha-t el kellett hogy érje.⁵⁶

Aki ismeri a szlovák viszonyokat, tudja, hogy már a 3 hektáros földműves is a jólszituált gazdák közé sorolandó, és a legelő-övezetben élő 20 hektáros földművest pedig kuláknak kiáltották ki. Már a 18. század elején sem érte el a szántóföld átlagos terjedelme a 20. század derekától engedélyezett minimumot.⁵⁷

A törzsöröklés felvetésének drámai lefolyása Szlovákia parasztsaládjában a néprajkutatásokon túl is felkeltette a figyelmet, már akkor, amikor még a cél nem a családi élet vizsgálata volt. Feltűnő következményeket vontak maguk után a sérelmek, melyek az örökösök között felmerültek. A testvérek családjai nem érintkeztek egymással, a gyermek nem üdvözölte anyját, az ellenségeskedés kiterjedt ^a többi rokonra is.

A vagyonjuttatás új formáját úgy fogantatosították, hogy a helyi tanácsoknak kellett állást foglalniuk, ki a legalkalmasabb örökös, aki átveszi a gazdaságot. A valóságban a hátramaradtak megegyeztek egymás között. Egy közülük formális örökösként lépett elő. Feltételezték, hogy a szokásjog értelmében a többi között nyomban fel is osztja a földet. Ennek alapján választotta ki a család az örököst. Választásuk arra esett, aki bizalmukat élvezte.

Egyik esetben a igazságosság biztosítója az anya, máskor a legösszeférhetőbb fivér volt, stb. Erőteljes vitát, veszekedést eredményezett, ha az örökös csalt és az egész birtokot magának hagyta. A sérelem akkor volt a legszembetűnőbb, ha valamelyik fiú már gazdálkodott a földön, melyet apjától használatba kapott, de apja halála után a földet vissza kellett adnia az örökösnek. A leggyakoribb az volt, hogy az utódok nem maradtak együtt egészen az osztásig, ill. az apa haláláig. Így a fivér özvegyének és gyermekeinek el kellett hagyniuk a birtokot, melyet évtizedekig művel^t; az egyik fiúnak át kellett adnia a birtokot a másik részére még akkor is, ha megszántotta, bevezette. Ha az örökös a földet felosztotta, még abban az esetben is elvélve voltak mindannyian megelégedve. "Nem civakodtunk, de nem is ittunk együtt", kommentálta az igazságtalan osztást a többi rokon. A titkos megosztásnál nem érvényesült az a meggyökeresedett módszer, amely két egyenlő értékű részesedést biztosított sorshúzással; a saját részt mindenki kiválasztotta, közös vagy megegyezéssel döntöttek. A törvényes örökös már így is engedelményt tett a jogszokásban avval, hogy ráállt az osztózkodásra. A többiek kénytelenek voltak belenyugodni döntéseibe. Az örökös nem volt mindig kivételezett helyzetben. Közismertek azok a példák az ötvenes évekből, amikor az egyén teherbírását meghaladó mértékű kontingens növelése után a testvérek az örökösre hagyták a beszolgáltatás teljes terhét. Őt tartották nyilván tulajdonosként, neki kellett gondoskodnia az állammal

szembeni kötelezettségekről. Még akkor is, ha az egész ~~szűk~~ falu tudta, ki melyik földterületet műveli és élvezi annak hasznát. A régi, partneregyenlőségi elvek megrendültek. Nem sokkal az^{után}, hogy a mezőgazdaság kollektivizálása gyors ütemben előrehaladt. Az új törvény rövid idő alatt kiélezte ~~szűkített~~ az osztálylan család és a törzscsalád utódainak jogai közötti ellentéteket. Ellentétes elvek találkoztak akkor, amikor a föld már régen nem az egyedüli éltető elem, a munkavállalás lehetősége megnőtt és megérett az idő arra, hogy elhagyják szerény apai örökségüket. Az ősiség elhagyásának kényszere a múltban nem felsőbb rendeletek következménye, ^{de az} egzisztenciális szükségszerűség eredménye ~~szűk~~, vagy a jobb megélhetés lehetőségének keresése volt. A jogszokás nem volt ellentétes hatással a törvényre.

A szülő és gyermek, a testvérek és ~~a~~ családtagok közötti viszonyt kialakítására az utódoknak az a joga hatott, hogy az ősiségen maradhattak. Mindezt példázzák azok a kijelentések, melyek a gyermekeket a kéz ujjaihoz hasonlítják, akik közül mindannyian azonos értéket képviselnek. Elítélték azokat a szülőket, akik valamelyik gyermeküket előnyben részesítették. "Nálunk ez már úgy van, ahogy Csehországban. Az egyikre áldást adtak, a másik semmit se kapott. Hát nem sajnálatos ez? Hiszen az egyik is olyan, mint a másik", kommentálták az idős parasztek, rámutatva az egyetlen jogutód szokására. Véleményük szerint a birtok az egész családé, nem pedig egyetlen örökösé. Csak így biztosítható a család összetartása. "Most kell nősnülni és azután rögtön elválakozni, mert minek dolgozzak én azon, ha haláloz után abból nekem semmi se jut?" A régi családi kapcsolatokat féltették, és mindent az új öröklési rend rovására irtak. Bár a föld elapró-

^{széda} sásának tilalma a mai, családon belüli változásoknak nem egyetlen, nem is legfőbb oka, csak epizodikus volt, egy rövid időre hatással volt a magángazdálkodókra, kifejezésre juttatja a családi kapcsolatokra és a családszerkezetre ható vagyonjuttatás következményeit.

A család szerkezete és a vagyonjuttatás

A törzsöröklés és a nukleáris család közötti összefüggés nagyon szoros. Azok az utódok, akik nem örökölnék, önálló családot alapítanak. Bár maga az örökös sem mindig hozott létre kibővített családot szüleivel. A Csehországból származó recens anyag azt bizonyítja, hogy a fiú addig várt a nősüléssel, amíg apjától a birtokot meg nem kapta, aki ezután önálló háztartásba vonult vissza. A lányok ritkán örököltek, a férjhezmenés után a férj családjába kerültek. Az apa érdeke az volt, hogy minél hosszabb ideig megtartsa a vagyont, a fiúé pedig, hogy azt mielőbb megszerezze. Ennek az ellentmondásnak a feloldására számtalan kivezető utat találtak. Egyik közülük az a szabály volt, hogy Csehországban az örökséget a legkisebb fiú kapta meg, még a József-féle rendeletek kibocsátása után is, melyek a legidősebb fiút előnyösítették. Az öreg gazda így tovább maradhatott birtokán.⁵⁸ Az idősebb fiú akkor örökölt, ha az apa korán meghalt és az örökös a testvérek közül a legérettebb volt.⁵⁹

Az apával szembeni nagy körkülönbséggel bíró örökös előnyösítése nemcsak a cseh területek sajátossága volt.⁶⁰ A 18. század derekán az ősi szokás az volt Csehországban, hogy a vagyont a legfiatalabb fiú kapta.⁶¹ Az örökös nem mindig várta kia az örökséget. Gyakorta az apa haláláig "nem adta ki azgyerkek kezéből a hatalmat, nem adta oda fiának a gyeplőt".⁶² Az esetek többsége a múltban ilyen volt. A 17. század közepén a férfilakosság ké több mint kétharmada hatvén év fölötti korú földtulajdonos volt.⁶³ A recens anyagban ritkábban fordulnak elő az ilyen esetek. A vagyontadás halogatását elítélték, az öregek önzésének tulajdonították. Gyerekek fokozatosan elmentek a háztól, egzisztenciájukat a család nagykorúságukig biztosította. A várományos örökös olyan volt a családban, mint a "senki", helyzete a cselédekhez hasonló. Hálás lehetett azért, hogy a birtokot az apa neki ígérte. Előfordult, hogy az apa a birtokot idegennek adta el. Ilyen feltételek mellett az örökös csak ritkán nősült meg.

Társadalmilag elfogadott megoldás volt, ha az apa rögtön a házassági szerződés megkötésénél fiának felajánlotta vagyonát. Az esküvő elködázása általános volt. Az öregek nem értettek egyet a menyasszony kiválasztásával, a fiatalok váraakoztak addig, amig az apa lemond a vagyonról. Ha előbb ggybekeltek, mint ahogy a gazdaságot megkapták, kilátásaik megghiúsulhattak. Együtt kellett élniük az öregekkel "egy kenyéren", gyakran azok haláláig. Az a paraszt, aki fia javára nem mondott le a vagyonról, büszkén hangoztatta, hogy halála után még három napig ő lesz a gazdaság ura.⁶⁴

A vagyonátadás még az apa életében szerződés formájában történt, amely mentesítette a fiatalok együttélését a szülői hatalom alatt a az örökös agglégényi részét. Ugyanilyen szerződést kötöttek akkor, ha a gazdaságot idegen vásárolta meg. A vagyont "megsaccolták" és az új tulajdonos azt a visszavonuló gazda és gyermekeivel szembeni kötelezettségekkel vette át. Az egykori tulajdonos visszavonult, ~~existenciális~~ feltételeit az új, helyébe lépő gazda szerződésben biztosította és egyúttal a többi örököst is évi részletfizetés formájában kifizette.

A családtagok elkülönülése az otthont elhagyó gyermekekkel elkezdődött és betetőződött az örökös és a szülők között. A törzscsalád feltételei közt létrejött a visszavonulás intézménye, amely felszámolta a kibővített családformát.

Az osztatlan család, melynek recens formáját az a szlovák parasztcsalád képviseli, ahol az elődök vagyona az összes utódra szállt, a család szerkezetére ellentétes irányban hatott. A szülői családban való együttélést elkísérte az ~~az egyenlő~~ egyenlő vagyonrész igényének bizonyossága, ha osztozkodásra került sor. A másik oldalon ezt az igény elveszítették mindazok, akik elváltak. Minden^{nek} egyetlen egy következménye lehetett: az utódok, az ősiségtől függve, családjukkal együtt ott maradtak az ősiségen. Mégis, több utód családjának együttélése inkább kivétel volt. A lányok, hasonlóan, mint a törzscsaládban, jövőjüket a férj családjánál keresték, a házasságok rendszerint patrilokálisak voltak. Nem minden családban nőtt fel több fiú. Közülük is sokan

önként elmentek a háztól, ha a megélhetésre jobb kilátások nyíltak, vagy ha az ősi vagyon semmilyen perspektívát nem biztosított. ^{De} De még azokban a családokban sem kellett feltétlen közös háztartásban élniük a magi vagyonmegosztásig, amelyekben a fiúk az ősiségen maradtak. Még annak ellenére sem, hogy az új házasságok a szülők családján alapultak és a földművesek között nem fordult elő neolokális házasság.⁶⁵

Az osztatlan családfornának az a szabálya, miszerint a vála-
kozó utód elvesziti igényét a részesedésre ugyan a földműves csa-
ládokban is érvényben volt, de csak bizonyos módosításokkal.
A vagyonrészt csak azok az utódok jelentkezhettek, akik a bir-
teket művelték és gyarapították. Így tartották igazságosnak,
hiszen igazságtalan lett volna egyformán részesíteni az ősiségen
dolgozókat és az azt elhagyókat. A nem önálló földműves csalá-
dokban, ahol a család fiatal tagjai munka után mentek, e kötele-
zettséget úgy teljesítették a családtagok, hogy a keresetet bead-
ták a közös kasszába. Szigorúan felügyeltek arra, hogy senki ne
tehesse félre jövedelmének egy részét. A szabályt, hogy mindenki
köteles az ősiségen dolgozni, nem szegték meg avval, ha a család
lehetővé tette fiának még a megosztás előtti önálló gazdálkodást.
Rendszerint a fiatalabb fiúk nősülése után az idősebb fiúk család-
jának juttattak egy darab földet használatra. Kötelezettségeiket
a saját, jutzatott részen továbbra is teljesítették, de eljártak
a szülőknek is segíteni, akik a fiatalabb gyermekekkel éltek.⁶⁶
együtt.⁶⁶

A családtagok kötelességei - átruházva a válakozó, de nem sztozkodó testvérekre - segítettek megoldani a lányok igényét a reális részre, melyet az 1840.évi törvény biztosított számukra. Az akkori megfigyelők szerint e törvény "nem kis mértékben felizgatta az emberek kedélyét Felső-Magyarországon".⁶⁷ Lassan honosodott meg. Még századunk első éveiben is Szlovákiában általános volt az ingóságok patrilineáris juttatása és a lányoknak kifizetendő rész /köteles rész/ alig tette ki az egyenlő osztály 1/10-1/20 részét azzal az indokkal, hogy a lányok otthon kevesebbet, rövidebb ideig dolgoznak, mint a fiúk.⁶⁸ A mai vélemények sem ítélték el egyöntetűen e szokást, hiszen a földnek a családban kellett maradnia a gyermekek számára részére.⁶⁹

A lányok eleget tettek a törvénynek és a szokásnak egyaránt akkor, ha az osztásig, amíg részüket meg nem kapták, férjükkel és gyermekeikkel rendszeresen haza jártak segíteni a szülői birtokra. A munkafelajánlás vonatkozott az árvákra is. A fiatal özvegy, aki picit gyermekeivel új házasságba lépett, megosztotta gyermekeit az örökségtől. Ezért a gyermekek gyakran az apa szüleivel maradtak, ahol biztos jövő elé nézhettek.

Ha a testvérek nem válakoztak el, a család szerkezetét az osztás változtatta meg. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy az osztatlan család a végtelenségig nem terebélyesedhetett. Az osztályos atyafiság fogalma a családtagok vagyónközösségét és nem vagyonuk osztathatlanságát jelenti. Az osztás előtt a családnak több tagja volt, mint az osztás után. Feltéve, hogy a közös előd utódai együtt éltek,

a családszerkezet nagysága attól függött, melyik generációból származott ez az előd. A dédapa utódai nagyobb családi közösséget alkottak, mint a nagyapájé.

A család összetételének maximuma a körülmények sokaságának függvénye volt. Többek között függött az osztás generációs elvétől is., mely az osztatlan családokban épp úgy, ^{érvényesült,} mint a mai földműves családokban. A vagyon annyi részre osztódott, ahány fia volt a közös elődnek. Helyenként ehhez tartották magukat az egyes ételféleségek szétosztásánál is. A húst, a kenyeret és más süteményeket annyi darabra vágták szét, ahány fiú volt a házban és ők is tovább osztották saját részüket. A többtagú családnak kevesebb, a kisebb családnak több jutott.

A régi, feledésre ítélt elődök vagyonát a generációs elv alapján nem lehetett megosztani. Az osztás genealógiai ismeretek alapján történt. A földműveseknél e ismeretek legfeljebb a dédapáig nyúltak vissza, a harmadik felmenő áigig. A z utódok az ükapát már nem regisztrálták. A dédapától vezethetőek le a legtágabb családszerkezetek. Tény az, hogy az írott források sem tartalmaznak adatokat az osztályos atyafiság további felmenő generációról. Ezt találónan kommentálja az az észrevétel, hogy minderről a természet gondoskodott.⁷⁰ Ez alól kivétel a múlt századból származó adat a lázok vidékéről, ahelyi szórványtelepülésekről, ahol a család egy része a határban élt, de a falubeli gazdasággal együtt alkotott egy gazdasági egységet.⁷¹ Rendszerint a legnagyobb családokban is a fivérek korábban osztoskodtak, még az unokák nőslése előtt. Helyenként ezt ^{mint} szabályként ^t érvényesítették.⁷²

Általában a nős férfiak csak a szülők haláláig voltak együtt. De ha azután sem osztozkodtak, annak különleges gazdasági vagy családi oka volt: törlesztették az adósságokat; a családban még fiatalabb testvérek is éltek, akik rá voltak utalva az idősebbekre; kivárták, amíg mindannyiokat el tudták látni a szükséges inventárral, stb. Előfordult, főleg az utóbbi évtizedekben, hogy az osztozkodást előre hozták. Ebben az esetben kötelesség voltak a szülők életfeltételeit biztosítani. A generációs elv nem tette lehetővé a szülők és gyermekek közötti vagyonelosztást. Csak a testvérek osztozkodtak. Majd csak ezután, közösen, megoldották a szülők jövőjét. A visszavonulás /fordító: a levetkőző szülők életfogytiglani ellátása/ nem volt megállapodott és elterjedt formája szlovákiában a szülőkről való gondoskodásnak. Szlovákiában.

Ha a nős fiúk a szülők halála után osztozkodtak, legtöbbször nukleáris családok képződtek. Majd egy idő után a szétvált családok ismét terebélyesedhettek gyermekeik házasságával, az unokák megszületésével. A családszerkezet variabilitása a megosztás előtt és után magyarázza, hogy a családnak párhuzamosan nem volt több neve. A szokatlanul kibővült szerkezeteket jelzővel, vagy körülírással fejezték ki. Így a nagycsalád szakkifejezés is általában a családi ciklus egyik fázisára vonatkozik.

A vagyonmegosztás nem jelentette a ~~család~~ nagycsalád szétesését vagy megszűnését. Elkerülhetetlenül ismétlődő kísérőjegye volt a családi és a vagyoni közösségnek. A nagycsalád széteséséről, ill. megszűnéséről akkor beszélhetünk, ha ^{az} a további ciklusban meg-

szünt terebélyesedni, ha a gyermekek jövőjük biztosítását az ősiségen kívül keresték. Nem az osztás, hanem a gyermekek függetlensége vetett véget a nagycsalád megújulásának.

Az osztályos atyafiság jogalapját nem csak a nagycsaládokban találjuk meg. Ott is érvényesült, ahol a nő testvérek nem éltek együtt. Ez abban nyilvánult meg, hogy az apa a vagyonnal nem rendelkezhetett szabadon. Bizonyosságul szolgálnak azok a konfliktusok is, melyek a szabály megszegéséből adódtak. A fiú elvette az apa magtárkulcsát, ha titokban elitta a gabonát; ~~xxxxxx~~ ha a vásárra vitt gabona bevételét a kocsmában hágyta; az apa csak addig kormányozhatta a családot, amíg kötelességeit teljesítette és hatalmi jogkörét nem lépte át. Azt a gazdagságot, melyet az apa önkényesen pusztulásba döntött, a fiúk elhagyták. Az üregek jövőjével rendült meg az mindenekelőtt. A függés kölcsönös volt. Feltétele pedig, hogy a vagyonszösséget mindannyian tiszteletbe tartják és titokban senki ~~akkáx~~ azt nem károsítja meg, sem a fiúk, sem a gazda. Azokban a családokban, melyekben nem tettek különbségek az udódek vagyonhoz való viszonyában, kialakították a törzscsaládhoz képest tágabb családi közösség együvé tartozásának feltételeit.

Arról tanúskodik a rokonsági terminológia is, hogy Szlovákiában a családszerkezet tágabb volt, mint Csehországban. A szlovák nyelv olyan terminusokat őriz, melyek a cseh nyelvből évszázadok előtt eltűntek..

Csehországban feledésbe merültek azok a ^{paralel} terminusok, melyek megkülönböztették egymástól a férj és a feleség rokonságát. Feledésbe merültek például azok a terminusok, melyek külön jelölték az

anya és az apa fivérét, melyeket Szlovákiában máig alkalmaznak. A családszerkezet szempontjából ugyancsak jelentősek a házassággal kapcsolatos párhuzamos terminusok. Szlovákiában helyenként mai napig is az asszony a férj családtagjaira differenciáltabb terminológiát használ, mint fordítva. Míg a férj számára a feleség összes egyidős rokona sógor, a férj feleség külön terminussal jelöli a férj nővérét /zolve/, külön a férj fivérét /dever/, esetenként a fivér feleségét is.⁷³ A párhuzamos terminusok indoeurópai eredetűek.⁷⁴ Csehországban a 16. századig adatoltak.⁷⁴ Eltűnésük társul a rokonság jelentés^{tés} megváltozásáról és az eltérő családszerkezetről. Az előzők lineáris megjelölésére hasonlóan gazdag terminológiát alkalmaz a szlovák nyelv. A cseh nyelvben hiányzik a nagyapa terminus. Az apai és az anyai apa is ded /dédapa/. Szlovákban a dedo a nagyapa apja és így utódai is tágabb rokonságot foglalnak magukba, mint Csehországban. A törzscsaládban, ahol a birtokot a fiú az apjától vette át, nem volt szükség a szétágazó genealógiai ismeretekre, a rokonság távoli származtatására, a nő nem élt a férj családjában annak leánytestvéreivel és női fivéreivel együtt. Mindannak ellenére, hogy a nagycsalád Szlovákiában nem volt általános, a rokonsági terminusok megőrzik ennek lehetőségét, mely az osztályos atyafiság alapelvéből következett. Ugyanabból az alapelvből, eltérően a törzscsaládtól, következtek a családtagok közötti eltérő viszonyok /kapcsolatok/ is.

Családi kapcsolatok

A szlovák és a cseh családon belüli viszonyok jelentős mértékben különböztek a családfői hatalmi jogkör, az apa vagy a gazda, a testvérek közötti viszony, végül a nagyszülők pozíciója - akik megszűntek a család hegemóniájává lenni - tekintetében.

A szlovák földműves családot általában mint patriarchális családot jellemezhetjük. A szlovák család patriarchalizmusát a seniorátus jellemzi, az idősebbek fölérendeltségének elve a fiatalok fölött. Ez az alapelv nem érvényesülhetett abban a törzscsaládban, ahol a fiatal gazda parancsolt a idősebb szolgának, tőle függött a szülők visszavonulási pozíciója. A törzscsaláddal közösek azok a vonások, melyek biztosították a házasságok patrilocalitását, a vagyon juttatásának a fiúk előnyösítését a lányokkal szemben és a férj pozícióját, ti. hogy ő a család feje. Legtöbbjük a férfiak társadalmi felsőbbségével függött össze és annak okaival, melyek a munkáscsaládokban épp úgy érvényesültek, mint más szociális csoportoknál.⁷⁶

Az szlovák földműves család patriarchalitása - szemben a csehvel - nem függ össze a gazda nagyobb despotizmusával, sem szélesebbkörű hatalmi jogkörével.⁷⁷ Ennek ellenére leginkább a nagycsaládban élő gazda hatalmi jogköre kötötte le a figyelmet.⁷⁸ Ott döntései rendszerint nagyobb létszámú családtagok és nagyobb vagyon fölött érvényesültek, mint a kiscsaládban. A gazda hatalmi jogköre a család jogállásától és nem annak szerkezetétől függött.

Általában avval a ténnyel korlátozódott, hogy a vagyon a család tulajdonát képezte és az utódokra szállt. A gazda fölrendeltsége a munkában nyilvánult meg, melyet elvégzett vagy szétosztott /néha csak ő szántott vagy vetett/, a lakótér használatában /őt illette meg a fő hely/, a gazda osztotta be a készletet, és nála összpontosultak a jelentősebb családi bevételek.⁷⁹

Néhány jog meggillette a gazdasszonyt nis, vagy ketten osztottak e jogokon. A gazda magától érthető tekintélye abból adódott, hogy apa volt, a családtagok legidősebb elődje. Választhatóságára csak akkor került sor, melyet az irpdalom, mint az osztatlan család demokratikus elemét hangsúlyozza ki, ha a család együtt maradt az apa halála után is, vagy ha ő képtelen volt továbbvinni a gazdaságot és a hatalmat felesége, a család anyja sem vette át. A családtagok közé bekerült legidősebb fivér és menyecske tekintélye soha nem helyettesíthette a szülőkét. A hatalmi jogkör arányosan, "keresztben" oldották meg, úgy, hogy a fivérek közül egy volt a gazda és a másik fivér felesége a gazdasszony.⁸⁰ Az idősebbek joga megszűnt, de a hatalam ellen-súlyozódott a családon belül. A szülői tekintélyt a hatalmi jogkör megosztásának egyéb variációival is helyettesíthették.

Bárki is volt a gazda a családtagok közül és bárhogy is akceptálták határozatait, a gazda a birtokot csupán igazgatta. A család többi tagja, akik a birtokon dolgoztak és részesedésükre várahoztak, éberem örködött, hogy osztályrészét el ne veszítse sem a gazda, sem saját kité kihágásaik miatt. Gyakran e kölcsönös függés látszólag egy harmonikus együttélésnek tűnik, a családtagok egyenlősége és összeférhetősége jegyében.⁸¹ Valójában a konfliktusok - főként a nők között-

már csak akkor váltak jelentősebbekké, amikor közeledett az osztzkodás ideje, vagy másként körvonalazódtak az emancipáció lehetőségei; így a család szétbomlási folyamatát e viszályoknak tulajdonították.

A törzscsaládban a családfő hatalma nem rendelődött alá az utódok ellenőrzésének. Csak egy örökös volt és személyéről az apa döntött.⁸² A gazdálkodó hatalmi jogköre az örökösökkel szemben úgy jellemezhető, mint az úr helyzete a béres fölött.⁸³ A falu vélekedése alapján gyermekeit "mint cselédek az apjuknál" voltak. Egyébként a 17. századi feljegyzésekben a gazdálkodó család-tagjait, a feleségeket is beleszámítva, a szolgálát megillető névvel vezették be⁸⁵, esetleg az alacsonyabb szociális csoportok megnevezésével, ill. mint földnélkülieket.⁸⁶ A törzscsaládban a gazdálkodó helyzete nemcsak a vagyon fölötti feltétlen hatalmi jogköréből,^{és} hanem a családtagok feletti hatalmából is adódott. A módosabb földművelő családokban a gazdálkodót már a 16. századtól úgy jellemzik, mint vállalkozót, aki a saját, vagy az idegen gazdaságok termékeinek kereskedelmével foglalkozott, míg a robot elvéghzésére maga helyett szolgálát küldött, "közvetlen jobbágyait, akikkel semmivel sem bánt jobban, mint vele a fenti uraság a várból!"⁸⁷ Uralta tehát nemcsak a családtagokat, de a cselédséget is, aki nélkül a törzscsalád nem lehetett meg. Ez nemcsak társadalmilag, de gazdaságilag is szükségyszerű volt. Nem járta, hogy a gazdasszony egyedül menjen a mezőre, hogy a gazda látáxstól vakulásig dolgozzon.

Már 7 ha földtulajdon felett illetett egész évre egy-két bér-munkaerőt alkalmazni, aki növekvő számuk arányában hierarchizálódtak,

Erről tanúskodnak a cselédség elnevezései is, árnyolva koruk és beosztásuk szerint. Külön névvel illették a szolgálólányokat /mladšinka-fiatalka, starsi děvka-idősebb elány, děvečka-szolgálólány/, a szolgállegényeket /pohunek-?hajtó, pacholek-szolgállegény, béreslegény, čeledin-gazdasági cseléd/ és a nős cselédeket /páru podruh-?második cseléd/.⁸⁸ Ez utóbbi kategória, összevetve a béresekkel, az agrárproletariatus legalacsonyabb szociális csoportjába tartozott és a legnagyobb gazdaságokban fordult elő. Míg a nőtlen cseléd avval a perspektívával dolgozott, hogy helyzetéből házasság révén kikerül, a ~~páru~~ podruh és családjá helyzete mindvégig attól a gazdától függött, aki számára munkát és hajlékot adott. Az agrárproletariátus e csoportja a 16. században megközelítően a falusi lakosság harmadát tette ki.⁸⁹ egyes régiókban számuk a 18. századig majdnem megkétszereződött.⁹⁰ Az agrárproletariatus mindenekelőtt parasztcsaládokból származott. A podruhok körében a gyermekszaporulat alapvetően alacsonyabb volt / a 17. században 1,5 gyermek, míg a parasztcsaládokban 4,5/.⁹¹ Ráadásul számos uradalom a 17. és a 18. században megtiltotta a földnélküli jobbágyok házasságát.⁹² A podruhok így jobbára az olyan parasztcsaládok gyermekei voltak, akiknek nem sikerült más vagyónába benősülniük.⁹³

A gyermekek egyenlőtlen esélyei, kikről az apa döntött, nem maradtak hatástalanok a szülő-gyermek kapcsolatra. Láthatóan eltérések e viszonyok Szlovákia és Csehország között még a század hatvanas éveinek végén is. Minderről tanúskodnak a kérdőíves akció egyes eredményei.⁹⁴ Annak igényével, hogy a fiatal házások fontosabb döntéseik előtt szüleikkel tanácskozzanak, kétszer annyi szlovák

értett egyet, mint cseh. ~~az~~ /4. kérdés/. Megközelítően fordított ez az arány a csehek javára, akik azval értettek egyet, hogy a gyerekek néha fellázadnak a szülői tekintély ellen és megszerzik függetlenségüket /9. kérdés/. A szlovákok mintegy háromszorosa egyetértett azval, hogy a gyermekek tartsák tiszteltben a szülők szokásait /12. kérdés/. Saját tapasztalataim alapján mindehhez hozzátehetem, soha olyan gyakran, mint Csehországban, nem hallettam ismételtetni azt a tanulságot, hogy a gyermekeknek nem kell segíteni, maguknak kell anyagi önállóságukat bebiztosítaniok, csak így fogják megbecsülni az, amifük van. Ez érvényesült a törzscsaládban azok között az utódok között, akik nem osztottak.

Amikor az apa után a fiú vette át a gazdaságot, exponálódott nemcsak az ő viszonyuk, de az örökös és a többi testvér közötti kapcsolat is. Bár a testvérek mindegyike ^{már} nem élt a családban, az örökösnek mindannyiokat ki kellett fizetnie a birtokból, évi részlettörlesztés formájában. Bizonyos időszakokban bármennyire is kedvező volt a gazdaság értékének alacsony becslése, az új gazdaság terhe nemcsak a testvérek kifizetése volt.⁹⁵ Gondoskodnia kellett a visszavonuló szülőkről, esetleg törleszteni kellett egyéb adósságokat is. Így előfordult, hogy további generációk ^a továbbörökölték az adósságokat,⁹⁶ és a nagybácsik, esetleg a dédnagybácsik adósságai felhalmozódtak.⁹⁷ A kifizetések esetenként évtizedekig is elhúzódtak, minek következtében az osztályrész is értéke is alapvetően csökkent. Nem volt ritka az olyan eset, amikor a testvérek némelyike saját részét a várt összeg töredékéért eladta, de készpénzt kapott érte.⁹⁸ Következtetésképp a testvéri kapcsolatok

elhidegültek. Ám mindezek nélkül is az örökösökhöz képest szociális hanyatlásuk elkerülhetetlen volt.⁹⁹ Nem kerültek jobb helyzetbe azok ~~exkuzák~~ sem, akiknek fivérük fizetség helyett egy darab földet juttatott, ahol önállóan gazdálkod^{tak}ak. A József-féle reformok után választhattak maguknak mesterséget is, vagy más foglalkozást, esetleg tanulhattak, mindazonáltal az apai vagyontól való búcsú a testvéri kapcsolatok fellazulásához vezetett.¹⁰⁰

A szlovák földműves családok a testvérek közötti kapcsolatokat egyenlő osztállyal biztosították, az ősiségből való azonos részesedés alapján. A családi együttélést is e perspektívának rendelték alá. A családi hierarchia, az idősebbek előnyösítése a fiatalabbakkal szemben, nem hasonlított az úr és szolgája viszonyához. Idővel a család minden tagja egyre több jogot szerzett, a még fiatal menyecskék^{is} is, aki e hierarchia utolsó fokán állt, ^{a majdani} felnőtt gyermekek anyja és a további nemzedék menyecskéinek anyósa lett. Az osztás után pedig a fivérek mindegyike az ősiség reá eső részén éppen olyan gazda lett, mint egykor apjuk volt. Az emancipáció feltétele nem az ősiség elhagyása, hanem a családi ciklus betetőzése volt. Ha a testvérek között ellentétekre került sor, az az partneregyenlőség alapelveinek megszegéséből következett.

A szülő-gyermek kapcsolat új minőséget öltött, ha az öregek lemondtak a család és a gazdaság vezetéséről. E változás leginkább a törzscsaládi kapcsolatokra hatott. Egyrészt azért, mert a vagyon átadása a szülők életében gyakoribb volt, másrészt a visszavonulás /"hommenció"-fordító megj./ az öreg gazda biztosítékául szolgált, és gyakran a fiatalaktól való teljes elszakadást jelentette.

A visszavonulás Csehországban annak a szerződésnek volt az alapja, amely szerint a gazdaságot az öreg gazda még életében át kellett hogy adja, ez már a 16. századtól általános érvényű volt.¹⁰¹ A szerződés megköthetett a visszavonuló /"levetkező"-fordító mgj./ gazda fiával vagy vejével épp úgy, mint egy idegennek vevővel. Az öreg gazda kiköthette az, hogy együtt étkezzen és lakjon az új gazdával. Gyakrabban választotta az önálló háztartást, lakást és kosztot, a létfenntartás további szükségleteit. A visszavonulók önálló kisebb gazdaságát a 18. századtól tiltják.¹⁰² A "kommenció" természetbeni vagy pénzübeli volt, esetleg marhaállomány, vagy egyéb szolgálat. Mértéke ma az előző évszázadokban épp úgy ingadozott, mint a közelmúltban.¹⁰³ E kötelezettségek teljesítésének módját, mely exponálják az öreg és az új gazda kapcsolatait, legelevenebben a recens anyag közelíti meg.

"Az egy fénynél és melegnél való létfenntartás", a gazdával egy helyiségben való együttlakás a szegényebb családoknál, ill. területeken a visszavonulás régebbi formája volt.¹⁰⁴ Nem volt azonos az "egy kenyéren" való együttéléssel, de a fiatalok öregekkel szembeni kötelezettségének része volt. Optimálisabb volt az a lehetőség, amikor a visszavonulókat különálló helyiségben, vagy kis házban szállásolták el. Evvel megelőzték a konfliktusokat. A konfliktusok már a szerződés megfogalmazásánál előtérbe kerültek. Ha a "kommenció" az öregek számára "tisztességes" volt, az fiatalok az igényeket túlsótnak, elviselhetetlen tehernek tartották. És fordítva, ha a "kommencióval" a fiatalok elégedettek voltak, az öregek azt szánalomra méltónak találták, "amellyek a tyúkokat fenn lehet tartani, de az embert nem."¹⁰⁵ A komolyabb veszekedések

a szerződés teljesítésével kezdődtek el. Ez egyik oldalon a fiatal gazda a szerződés abszurd betartásához ragaszkodott; ha a visszavonulónak joga volt a dunyhát a közös pitvaron át kivinni, a gazda megtiltotta visszavinni azt, így az ablakot kellett igénybe vennie.¹⁰⁶ Más esetben a visszavonuló haláláig szobácskája ablakán át járt be, mert a szerződés nem engedélyezte az ajtón keresztüli visszatérést.¹⁰⁷ Hasonló apró történetek,¹⁰⁸ hogy a gazda a visszavonulót elszállította, de haza már nem, felengedte a padlásra, de elvette a létrát azután, röviden a szerződés betűit az obszurdumig betartotta, sorol a néprajti szakirodalom hihetetlen variációkban.

A másik oldalon a gazda szerződésbeli kötelezettségeit csalás útján biztosította. A tejet vízzel keverve adta át, a tojást, a vaját romlottan, a gabonát polyvával tele, stb.¹⁰⁸ A veszekedést a visszavonulók is kieszközltek.

Vannak jó kapcsolatokról is adatok, amikor a visszavonuló segítette a fiataloknak a mezőn, gondoskodott az unákákról /ellenkező esetben azokkal nem érintkezett/, ha szükséges volt, főzött mindannyiuk számára és ha rossz év volt, nem tartott igényt a természetbeni juttatások egészére. Ennek ellenére a "kommenciót" a falusi élet legégetőbb problémájaként tartották számon.¹⁰⁹ A z ebből adódó ellentéteket aligha lehet csak kpmé kapzsisággal magyarázni.¹¹⁰ A szülők jelenléte akadályozta a fiatal család elkülönülését és a gazdálkodó szuverenitását. Kapcsolatuk mindennapos volt, bár viszonyuk nem volt azonos az idegen bérlőhöz való viszonyal, sem a gazda-alárendelt cseléd viszonyával. E viszony akadályozta a fiatal család individualizmusát.

Az ellentétek végső megoldása az volt, amikor a visszavonulók eladták kikötményüket, vagy a gazda a gazdaságot; ez mindkét oldalról a jobb megoldáshoz vezetett. Idegen gazdák mellett a visszafonulók nyugodtabb öregségnek nézhetek elébe, mint saját gyermekeiknél. "Jobban kijöttek együtt, mint saját vérükkel".¹¹¹ A visszavonulókkal szembeni anyagi kötelezettségek a viszályok felszínét képezték csak.

A "kommenció" megszűnése századunk közepétől, az egyéni gazdálkodók megszűnésével egyetemben, kölcsönösen felszámolta az egykori és az új gazda viszonyát. A visszavonulóból nyugdíjas lett, a gazdálkodóból szövetkezeti tag vagy munkás. Akárhogy is értékelődtek e változások, a visszavonulás intézménye után nem bántódtak sem a szülők, sem a gyermekek.¹¹²

Azokban a szlovák földműves családokban, ahol a szülők a birtokot még életükben szétesztették, a szülők ellátása különböző formában valósult meg, hiszen a múltban gyakoribb volt a szülők halála utáni osztozkodás. Általános volt az a megoldás, amikor a szülők egyik gyermekükkel maradtak közös háztartásban, de már nem a gazda szerepkörében. A választás jobbra a legkisebbre esett, aki a családi házban maradt. A szülőkről való gondoskodás^t egy bizonyos mennyiségű föld juttatásával kompenzálták. Ritkábban fordult elő az idősebbek különélése a kikötményen, ilyenkor róluk gyermekeik közösen gondoskodtak.¹¹³ Feljegyezték olyat is, hogy a megözvegyült szülő időközönként - évente, havonta, de naponta is - változtatja lakását gyermekeinél, akik jobbra a közeli szomszédságban éltek. Ahogy a vagyon megoszlott, úgy annak arányában oszlott meg az idősekkel szembeni kötelezettség is, indokolják meg a fiatalok. A szülő saját részét avval védelmezi, hogy gyerme-

keinek egyformán akar segíteni. Így a nagypapa gondját viseli menyegyermekeinek, legelteti a jószágot, olyan munkát végez, ami a gazdálkodót soha nem illette. A közös háztartásban mindenkinek illő mértékben kell dolgoznia. Ebben az összehasonlításban a juttatás nagyobb függetlenséget, de nagyobb szeparációt is jelent.

ot hozott

Az idősek helyzetében erőteljes fordulat ~~következett~~ 1964-től a szociális jövedelem, mely a 65. életévét betöltő személyekre, tehát az egyéni gazdálkodókra is vonatkozott. Mivel e jövedelem csak az arra ráutalt állampolgárt illette, a vagyont először át kellett adni az örökösnek. E jövedelem, ^{minek azelőtt híre sem volt,} mint megfoghatatlan jó, ^{akkor okozott problémát a családi} kapcsolatokban, amikor el kellett dönteni, hogyan rendelkezzenek vele. Ez a szlovák családok jellegzetes problémája volt, ahol az öregek önálló háztartása kivételnek számított és azt nem engedhették meg, hogy egy háztartáson belül "két bugyelláris" legyen. ¹¹⁴ Ha az öreg a fiatalokkal akart maradni, át kellett nekik adnia jövedelmét. A bevételeket azelőtt is a gazdának adták át. A kassza egy és közös volt. Ha az öregek jövedelmüket maguknak hagyták, a fiatalok szolgálatait csak a mezei munka és a háztartási munka ellenértékéért várhatták el. Esetenként elhatározásaik változtak: a megözvegyült apa inkább főzött és mosott magára, mintsem a dohányra is pénzt kért, majd egy idő után a teljes ellátás/ választotta menyénél, esetleg ismét visszatért a gazdasági önállóság előnyeihez. ¹¹⁵ Az osztályos atyafiság együttélési elvei nem részesítették előnyben egyik generációt sem a másikkal szemben.

A nemzedékeken át kialakult ^{családi} kapcsolatok meghatározták a ^{kel hatalmi magadonda's front} társadalmi irányába a változások és azok elfogadásához való viszonyt. Részei voltak a családi és a falusi együttélés szabályainak. E szabályok számtalan közös kérdésben kapcsolódtak össze. Egy közösségen belül valósultak meg, azonos szociális valóságot tükröztek.

A cseh földműves családok individualizmusa, a gazdálkodó szuverén döntései, az elkülönült gyermekek önálló élete és a kikötményen elkülönülten élő szülők élete nem elszigetelt társadalmi jelenség volt, családi körön belül zárt. A gazda családai, szülei, a testvérek háztartása, mind-mind a falusi társadalom részei voltak. Ott az alá-fölérendeltség, a vagyoni csoportok elkülönülése még differenciáltabban tükröződött, mint a családban. A cseh falvak alapvető társadalmi tagolódása a közelmúltig a földművesek vagyoni csoportokba való besorolása - egészen a földnélküliekig - volt. Az egyes csoportok hierarchiája, a vagyoni osztály alapján, a legkülönbözőbb alkalomkor nyilvánultak meg, egészen az egyéni gazdálkodás megszűntéig. Nem volt mindenki paraszt, csak a legfelső, pontosan elhatárolható rétege a földműveseknek. A paraszt fogalma nem volt azonos a földművesével, mint a szlovák falvakban. E különbséget akceptálja a szakirodalom wavval is, hogy a paraszt kifejezést nem a földművesek összességére használja. A birtokán élő paraszttól elkülönült a falusi házikóban élő háztulajdonos /?/, tőlük a házas zsellér vagy barácnik /házas zsellér/, ákinek a legkevesebb földje volt, de elkülönültek a többi szociális csoportok is.

Ennek alapján a falu megoszlott a templomban a parasztek számára fenntartott oldallal, a kocsmában is, ahol a paraszteknek állandó helyük volt a helyiség homlok részében, a házas zselléreknek pedig a kocma ~~hátsó~~ szögletében, az ajtó mellett a sarokban. A községi gyűléseken a parasztek ebédet kaptak, a házas zsellérek csak sört, máskor a parasztek ~~kuk~~ gulyást, a többiek virslit, stb.¹¹⁶ A parasztek gazdagsága egyes területeken túltett a jómódu pölgároként. A 19. század első harmadának beszámolóí alapján sok parasztháztartásban több fezüst evőeszköz található, mint husz prágai állami hivatalnok háztartásában.¹¹⁷ A "furiant" nevű táncot, melyet a mult században jegyeztek fel, a következő kezdőszövegű dallal kísérték: "A paraszt, a paraszt, a paraszt...nagy ur." A paraszt felsőbbrendűsége vagyoni helyzetéből adódott. Élete végéig élvezte azt, "mágha néha a birtokot ^{al'ic' e'la volue"} is ~~elitte~~". Gyermekére viszont mindez már nem vonatkozott, mindaddig, amíg nem örökölték. Ha a paraszt fia kunyhóba nősült, egyazon vezetéknevüket a faluban jelzővel különböztették meg - kunyhóból való. Ha a házas zsellér házába, akkor ismét megkülönböztető névvel illették vagyona szerint, ill. az új szociális csoportba való tartozása alapján.¹¹⁸ A paraszt presztizsét már abban az időben is emelte tanult gyermekei száma. A törzscsalád hozzájárult a jómódusok gazdasági stabilitásához és a viszonylag állandó társadalmi összetételéhez.

A szlovák falu eltérő társadalmi rendje meglepte a néprajzkutatókat, akik a cseh faluról szerzett ismereteik alapján kezdték el a szlovákiai kutatásokat. Arra a kérdésre, hogy ki a paraszt, ki a házas zsellér, stb., nem a várt választ kapták. A feudális

adórendszerből örökölt vagyoni csoportok nem szolgáltak kulcsként a társadalmi osztályba soroláshoz olyan mértékben, mint Csehországban. Annak ellenére, hogy a település képe helyenként őrzi a falvak zsellér-részeit és néhány utcát úgy jellemeznék, mint gazdag sort, stb., a vagyoni különbségek kor szerinti, rokonsági és lokális kapcsolatoknak voltak alárendelve. Nem voltak olyan mély ellentétek sem, mint a cseh faluban. A templomban elkülönültek a férfiak és a nők, a fiatalok és az öregek, a nőtlenek és a házasok, ha több falu tartozott egy templomhoz, akkor szétváltak a csoportok falvak szerint is. Az idősebbek fölérendeltségét és az egyidősek partneregyenlőségét segítették elő a szétágazó rokonsági kapcsolatok, melyekkel az egész falu át volt itatva. A megszólításban egyéb, nem rokonsági terminusokat a fiatalok az idősebbekkel szemben nem is ismertek. A szlovák falvak társadalmi tagolódása, eltérően a csehtől, időbeli változást mutat. A fiatalokból öregek lettek, a nőtlenekből házasok, változtak a rokonsági kapcsolatok az új nemzedék megszületésével, de változtak a házasság és a komaság révén is. A család, ahol e kapcsolatok megújultak, saját körén belül ugyanazokat a hierarchikus és egyenlőségi elveket érvényesítette, azok időbeli változataival, melyek a tágabb rokonságot és az egész falut irányították. A társadalmi és a családi kapcsolatok a szlovák falvakban szörosan összefüggnek. Ugyanezt a felismerést eredményezte a cseh falvak és családi kapcsolataik összefüggése. Összefoglalásként, az összehasonlítható kapcsolatok - a teljesség igénye nélkül - is bizonyítják ~~szlovák~~ a család és a társadalom közötti összefüggést és elmélyítik a különbségeket a szlovák és a cseh családok között.

Az örökösödési juttatás eltérő elvének közvetlen kulturális következményei voltak a szlovák és a cseh családokra. Az egyenlő osztály nem csak a föld elaprózódásához járult hozzá, de a falvak növekedéséhez is ott, ahol az utódok többsége az ősiségen maradt. Szlovákiában aránytalanul nagyobb falvak voltak, vászonlag magasabb létszámú lakossággal, mint Csehországban. E különbség a cseh és a szlovák területek között 1945-től folyamatosan egyenlítődött ki a falvak több lépcsőzetbeni összefonásával.¹¹⁹ A vagyonjuttatás eltérő módja határt vont e két vidék között a település formája és a lakóházak alaprajzai szempontjából is. Már a szlovák-morva határt is bizonyítja ez a tanulmány, mely összeveti a szlovák és a közeli morva falvak öröklési jogszokásait az építészet kérdéseivel.¹²⁰ Az egyenlő osztály a szlovák falvakban lehetővé tette a többlakásos udvarok kialakulását, melyet a szétválakozó utódok hozzáépítéssel alakítottak ki. Morvában e építészeti megoldás hiányzik. Ennek ellenére ott nagyobb a háztípusok variabilitása, mely összefügg a mélyebb szociális rétegződéssel. Az egyes vagyoni csoportokat eltérő típusú lakóhellyel lehet jellemezni. A morva falvakban különálló helyiségek^{et} vagy épületek^{et} ~~alkítottak ki a~~ visszavonulók számára, míg a szlovák falvakban az idős szülők tulnyomó többsége egy gyermekeivel élt egy háztartásban és helyiségben. Összehasonlításban további eltéréseket is ki lehetne mutatni. A társadalmi és a kulturális összefüggések ~~együtt~~ az eltérő típusú családokkal együtt hozzájárulnak a kölcsönös feltételekhez kötöttség jelentőségéhez Szlovákiában és Csehországban.

Jegyzetek

- 1/ Csehország, cseh vidék megnevezéseket Csehország, Morva és Szilézia területére használom. A pontosabb lokalizáció, mint Kelet-Morva, Közép-Csehország és hasonlók, már önállóan van említve.
- 2/ Jurovsky Anton 1943. 335-398. Ellentétben a néprajztudomány kezdeti időszakából származó nemzetjellemezésekkel, Jurovsky tanulmánya pszichológiai szempontból igyekszik tudományosan szemlélni a szlovák nemzeti jellemet. Kialakulásának feltételeire összpontosít /természeti, politikai, gazdasági és más/. Eredményeit /intellektuális adottság, művészi talentum, temperamentum, stb./ nem veti össze más nemzetek eredményeivel.
- 3/ Salzmann Zdenek 1970.
- 4/ Hajnal John 1965. 133.
- 5/ Mitterauer Michael - Sieder Reinhard 1980. 59.
- 6/ Boháč Ant. 1936. 54.
- 7/ Srb Vladimir 1965. 109.
- 8/ Srb Vladimir 1965. 119.
- 9/ Fialová Ludmila 1981. 245.
- 10/ Csehszlovákia lakosságának atlasza 1962. 44-55.
- 11/ Kosven M.O. 1963. 78.
- 12/ A ~~zadruga~~ zadruga mesterséges terminust először Vuk Karadžić alkalmazta szótárában. Kadlec Karel 1898. 12-13.
Vinski Zdenko 1938. 14. Az inokostina terminust a szűkebb családra vonatkoztatva B.V. Bogišić vezette be.
- 13/ Kadlec Karel 1901. 40-42.
- 14/ Kadlec Karel 1898. 134.

- 15/ Kadlec Karel ^{1901.} ~~1910.~~ 29.
- 16/ Peisker Jan 1899. 10.
- 17/ Pekar[✓] Josef 1900. 249-262.
- 18/ Peisker Jan 1899. 2.
- 19/ Kadlec Karel 1898. 134.
- 20/ Saturnik Theodor 1934. 91.
- 21/ Kadlec Karel 1900. 2.
- 22/ Kadlec Karel 1902., Rauscher Rudolf 1928. 637.
- 23/ Kalousek Josef 1894. 8-9.
- 24/ Markov Josef 1956. 87.
- 25/ Placht Otto 1957. 72, 116, 157.
- 26/ Bohác[✓] Zdenek 1983. 71.
- 27/ Maur Eduard - Horká Pavla 1981. 22.
- 28/ Bohác[✓] Ant. 1936. 29.
- 29/ Srb Vladimir 1965. 84-86.
- 30/ Retrospektiv Lexikon 1978. 44.
- 31/ Bohác[✓] Ant. 1936. 82.
- 32/ Rauscher Rudolf 1922. 38, 53. Kalousek Jozef 1894. 26.
- 33/ Kalousek Josef 1894. 39, 56-57.
- 34/ Vaneček^{✓✓} Václav 1945. 510-519.
- 35/ Rauscher Rudolf 1922. 94-98.
- 36/ Procházka Vladimir 1963. 353.
- 37/ Krofta Kamil 1949. 115-118, 217-218., Procházka Vladimir 1963. 203.
- 38/ A német hagyatéki összeírások egyike fő szerinti osztást jelöl:
"Soviel Mund, soviel Pfund" elve alapján. Procházka Vladimír 1963. 470.

- 39/ Tlapák Josef 1971. 107-182. Krofta Kamil 1949. 376.
- 40/ Placht Otto 1957. 121-123. 148.
- 41/ Bohác Zdenek 1965. 316-319.
- 42/ Fojtik Karel 1962. 1-26.
- 43/ Krofta Kamil 1949. 337, 374, 381.
- 44/ Procházka Vladimír 1963. 518, 534, 382 jegyzet 13 és 14.
Elszigetelten a szegényebb észak-csehországi területeken
bizonyítható két fivér közös gazdálkodása még a 19. században.
Čáslav' jazyk 1941. 204-205.
- 45/ Langer Jiri 1981. 195.
- 46/ Bohác Zdenek 1983. 71.
- 47/ Tlapák Jozef 1971. 154.
- 48/ Procházka Vladimír 1963. 370.
- 49/ Luby Štefan 1946. 249, jegyzet 4.
- 50/ Apáthyová - Rusnáková Zora 1972.
- 51/ Mattyasovszky Miklós 1904. 405. A törzserőklési szokás, össze-
hasonlítva más megyékkel, Árvában érte el a legmagasabb szá-
zalékot /13%/. Tárkány Szűcs Ernő 1981. Árvában a földterüle-
tek átlagos nagysága egy háztartásra számítva alapvetően
kisebb volt, mint más megyékben, a vagyon¹ gyakran már nem lehe-
tett megosztani. Jansák Štefan 1932. 272.
- 52/ Rebro Karol 1959. 557.
- 53/ Mattyasovszky Miklós 1904. 402.
- 54/ Baross János 1901. 42., Rebro Karol 1965. 211.
- 55/ Állam és jogtörténet I. 1971. 382.
- 56/ Törvény és jogszabály-gyűjtemény 1947. 139.sz.

- 57/ Jansák Stefan 1932. 272.
- 58/ Placht Otto 1957. 139.
- 59/ Procházka Vladimír 1963. 478.
- 60/ Cole John W. 1971. 23-32.
- 61/ Krofta Kamil 1949. 219.
- 62/ Svobodová Jirina 1979.
- 63/ Maur Eduard 1971. 865.
- 64/ Svobodová Jirina 1974. 41, 62, 93, 167.
- 65/ Kandert Josef 1976. 465.
- 66/ Varsík Branislav 1929. 86.
- 67/ Píć J.L. 1898. 197.
- 68/ Mattyasovszky Miklós 1904. 291-292, 310, 404.
- 69/ Švecová Soňa 1967. 336-337.
- 70/ Baross János 1901. 13, Rauscher Rudolf 1922.10.
- 71/ Botik Ján 1967., uő. 1969.
- 72/ Čičmany nevű középszlovákiai községben a vagyonmegosztást legkésőbb akkor tartották elkerülhetetlennek, amikor az unokák nősülni kezdtek. Hasonlóan Martoson, a dél-szlovákiai magyar községben, nem tudtak olyan esetről, hogy az unokák a nagycsaládba nősültek volna. Edit Fél 1943. 420.
- 73/ Švecová Soňa 1980.
- 74/ Šaur Vladimír 1975. 47, 63, 69, 70.
- 75/ Szavak /Szólások?/ és történelem 1980. 76-89.

- 76/ A kishemesi családok patriarchális vonásairól nem tudunk meg sokat a szakirodalom alapján. Ott a nők, ellentétben a földműves családok asszonyaival, teljesen elkülönült a férfiak foglalkozásától, kik a család kizárólagos fenntartói voltak.
- ~~A~~ A nők társadalmi elszigeteltsége, bezár^{tsága}ás a háztartásba hozzájárult a patriarchális vonásokhoz, melyek eltértek a földműves családokétól. Vonatkozik ez részben a munkáscsaládokra is, ezért annak patriarchalitását sem lehet úgy magyarázni csak, mint a földművesek közötti családi kapcsolatok elévülését. Fojtik Karel 1968. 228-229.
- Svobodová Jirina 1981. 124, 130.
- 77/ Lásd a 15. jp.
- 78/ Filová Božena 1968. 542-543. Uő. 1975. 957-961.
- Pohl Josef 1924. 227-229. Husek Jan 1925. 55.
- 79/ Svecová Sona 1976.
- 80/ Botik Ján 1967. 402.
- 81/ Nehodil Otskar 1953. 311., Pohl Jozef 1924. 229.
- 82/ A vagyonjuttatás hatósági jóváhagyását ugyan kihangsúlyozzák, ám a jogszokás szerinti gyakorlattól való eltérést ritkán mellékelik. Krofta Kamil 1949. 221., Rebro Karol 1965. 198.
- 83/ Svobodová Jirina 1979. 32, 39.
- 84/ Svobodová Jirina 1974. 159.
- 85/ Fojtik Karel 1962. 19, 23.
- 86/ Krofta Kamil 1949. 152., Placht Otto 1957. 46.
- 87/Placht Otto 1957. 121, 143.

- 88/ Svobodová Jirina 1974. 126, 149, 164.
- 89/ Placht Otto, 1957. 143.
- 90/ Placht Otto 1957. 148., Maur Eduard 1981. 22.
- 91/ Placht Otto 1957. 37., Maur Eduard 1971. 881.
Fojtik Karel 1962. 21.
- 92/ Krofta Kamil 1949. 207., Maur Eduard 1971., Uč. 1981. 22.
- 93/ Placht Otto 1957. 145.
- 94/ Salzmann Zdenek 1970.
- 95/ Krofta Kamil 1949. 373.
- 96/ Langer Jiri 1981. 194.
- 97/ Tlapák Jozef 1971. 157.
- 98/ Fojtik Karel 1968. 219, 226.
- 99/ Svobodová Jirina 1974. 174.
- 100/ Heroldová Iva 1981. 158, 162.
- 101/ Procházka Vladimír 1962. 59-62.
- 102/ Krofta Kamil 1949. 339.
- 103/ Placht Otto 1957. 140.
- 104/ Štastná Jarmila 1971. 285., Svobodová Jirina 1979. 44.
- 105/ Svobodová Jirina 1985. 141.
- 106/ Sulcová Milada 1974. 98.
- 107/ Polednová Zdena 1973. 129., Svobodová Jirina 1979. 55.
- 108/ Třebízský Václav Benes 1884. 19.
- 109/ Svobodová Jirina 1985. 44., Sulcová Milada 1974. 98.
- 110/ Sulcová Milada 1974. Jegyzet 21.

- 111/ Svobodová Jirina 1985. 143.
- 112/ Svobodová Jirina 1979. 56.
- 113/ Pálková Božena 1968.^{548.} Uč. 1975. 969.
- 114/ Salner Peter 1986. 80.
- 115/ Švecová Sona 1974. 13-14.
- 116/ Svobodová Jirina 1974. 162-164.
- 117/ Heroldová Iva 1981. 164.
- 118/ Svobodová Jirina 1974. 176, 177.
- 119/ Srb Vladimír 1965. 48-49.
- 120/ Bodoba Juraj 1982.

IRODALOM

Apáthyová-Rusnáková Zora

1972. Príspevok ku klasifikácii vidieckej rodiny na Slovensku.
/Adalékok a vidéki családok klasszifikációjához Szlovák-
kiában/

Slovensky národopis 20. Bratislava. 449-460.

Atlas obyvateľstva CSSR /Csehszlovákia lakossági Atlasza/

2 1962. Ústřední správa geodézie a kartografie. Praha.

Baross János

1901. Az öröklési jog kérdései. Budapest.

Bohác Ant.

2 1936. Obyvatelstvo v Československé republice.

/A Csehszlovák Köztársaság lakossága/ In: Českoslo-
venská vlastiveda Rada II Národopis. Praha.

Bohác Zdenek

1965. Vyvoj spolecenské skladby sredoceske vesnice v letech
1780-1850. /A középcseh falvak társadalmi rétegződésének
fejlődése az 1780-1850-es években/

C Cesky lid 52. Praha. 316-319.

1983. Vesnice a sídelní struktura předhusitských Čech.

/A huszitizmus előtti Csehország falvai és település-
struktúrája/.

Historická geografie 21. Praha. 37-116.

Boták Ján

1967. K problematike rodinného zivota v oblasti Krupinskej
vrchoviny. /A Korponai dombvidék családi életének
problematikájához/.

Slovenský národopis 15. Bratislava. 386-416.

1969. Obydlia rozšírených rodín v Hontu. / A kibővített családoik lakásvizonyai Hontban/. Slovensky národopis 17. Bratislava. 53-97.

Cole John W.

1971. Estate inheritance in the Italian Alps. University of Massachusetts. Amherst.

Dejiny státu a práva na území Československa v období kapitalizmu I. /Állam-és jogtörténet Csehszlovákiában a kapitalizmus korában I./. 1971. Bratislava.

Fél Edit

. 1943. A nagycsalád és jogszokásai Martoson. Társadalomtudomány. 408-437.

Fialová Ludmila

1981. Postavení českých zemí v poklesu plodnosti v Evropě ve 2. fázi demografické revoluce. / Csehország helyzete az európai népszaporulat hanyatlásában a demográfiai forradalom 2. fázisában/.

Acta demographica IV. Praha. 233-263.

Filová Božena

1968. Rodinný život. /Családi élet/. In: Československá vlastivěda. Díl III. Lidová kultura. Praha. 542-554.

1975. Rodinný život. /Családi élet/. In: Slovensko. Lud- II. cast. Bratislava. 957-984.

Fojtik Karel

1962. Společnost a rodina na moravském Valašsku v druhé polovině XVII. století. / Társadalom és család a Morva-vlachok

földjén a XVII. század második felében./

Ceskoslovenská etnografie lo. 1-26.

1968. Rodinny zivot. /Családi élet./ In: Ceskoslovenská vlasti-
vede. Dil III. Lidová kultura. Praha. 218-231.

Hajnal John

1965. European marriage patterns in prespective. In: Galss, D.V.
- Eversley D.E.C. /eds/: Population in history. London. 101-143.

Heroldová Iva

1981. Vesnická poddanská rodina v Cechách pred vydáním patentu
o zruseni nevolnictvi a po nem. / A falusi jobbágycsalád
Csehországban a jobbágyfelszabadítás előtt és után./
Cesky lid 68. Praha. 156-168.

Húsek Ján

1925. K otázce zádruchy na Slovensku. Sbornik Ceskoslovenské
spolecnosti zemepisné XXXI. Praha. 55.
/A zadruga kérdéséhez Szlovákiában./

Jansák Stefan

1932. Slovensko v dobe uhorského feudalizmu. Hospodárske pomery
od r.1514 do r. 1848. /Szlovákia a magyar feudalizmus
korában. Gazdasági viszonyok 1514-től 1848-ig./ Bratislava.

Jurovsky Anton

1943. Slovenská národná povaha. /A szlovák nemzeti jelleg./
In: Slovenská vlastiveda II. Bratislava. 335-398.

Kadlec Karel

1898. Rodinny nedil cili zádruga v právu sloveském.
/A testvéri osztatlanság vagy a zadruga a szláv jogban./
Praha.

1900. K "Slovu a zádruze". V Praze. / A "zadruga kifejezéshez" Prágában./

1900. Rodinny nedil ve svetle dat svoynávacich dejin právnich. /A testvérzi osztatlenség az összehasonlító jogtörténet adatainak tükrében./ Brno.

1902. Werbőczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské a chorvatské slechty v nem obsazené. /Werbőczy Hármaskönyve és a magyar és horvát nemesség jogainak abbani belefoglalása./ Praha.

Kalousek Josef

1894. O starocesném práve dedickém a královském práve odúmrtném na statcích svobodných v Cechách a na Morave. /A régi cseh örökösödési jogról és a háramlás királyi jogáról a szabados birtokain Csehországban és Morvaországban./ V Praze.

Kandert Josef

1976. Skutečný a ideálny obraz rodiny v jedné horehronske vesnici. /A család valós és ideális képe egy felsőgarami faluban /. Slovensky národopis 24. Bratislava. 464-471.

Kosven M.O.

1963. Semejnaja obščina i patronimija. Moskva

Krofta Kamil

1949. Deniny selského stavu. /A parasztság története/. V Praze.

Langer Jiri

1981. Zvláštnosti a promeny rezidenční jednotky na Valassku.
/Különlegességek és változások a ~~xxxx~~ rezidens egysé-
gekben a Valasskán/. In: Lidová stavební kultura v ces-
koslovenských Karpatech a přilehlých územích. Brno. 193-211.
/Népi építészeti kultúra a Cseh-Kárpátokban és a szomszé-
dos területeken. Brno. 193-211./

Luby Stefan

1946. Dejiny súkromného práva na Slovensku./A magánjog története
Szlovákiában/. Bratislava

Markov Jozef

1956. Z právneho zvykoslovia Lipteva. /Materiál k dejinám slovenské-
ho obyčajového práva v XVI.-XIX. stor./
/Liptó jogszokásaiból. /Anyag a szlovák jogszokások tör-
ténéhez a XVI.-XIX. századokban./.
Slovensky národopis 4. Bratislava. 78-100.

Maur Eduard

1971. Problémy demografické struktury Cech v polovine 17. století.
/Csehország demográfiai szerkezetének problémái a 17. század
közepén/. Csl. časopis historický XIX. Praha. 839-870.

Maur Eduard - Horká Pavla

1981. Poznámky ~~xxx~~ k otázce studia dlouhodobých populačních
trendu na území CSR. / Jegyzetek Csehszlovákia hosszú-
távú népességi tendjének tanulmányozásához/. Acta demogra-
phica IV. Praha. 15-59.

Mattyasovszky Miklós

1904. Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás. Budapest.

Mitterauer M.- Sieder R.

1980. Vom Patriarchat zur Partnerschaft. Zum Strukturwandel der Familie. München.

Nahodil Otokar

1953. K otázce o velkoridine a jejím rozkladu u východoslovenských Ukrajinců. / A nagycsalád kérdéséhez és felbomlásához a kelet-szlovákiai ukránoknál/. Československá ethnografie I. 303-329.

Peisker Jan

1899. Slovo o záduze. / Néhány szó a zadrugáról/. V Praze.

Pekar Josef

1900. K sporu o záduhu staroslovenskou. / ~~Magyarországi~~ Az ószláv zadrugáról szóló vitához/. Český časopis historický 6. 249-262.

Pic J.L.

1878. Rodovy byt na Slovensku a v Uherské Rusi. / Családi ház Szlovákiában és a magyar-ruszinoknál/. Casopis Musea Království Českého LII. 189-199, 344-354.

Placht Otto

1957. Lidnatost a společenská skladba českého státu 16.-18. století. /A cseh állam népsűrűsége és társadalmi összetétele a 16-18. században./ Praha

Podoba Juraj

1982. Vplyv dedičskiprávných noriem na ľudové obydlie moravsko-slovenského pomedzia. / Az örökösödési jog normáinak hatása a népi lakáskultúrára a morva-szlovák határon/.

Slovensky národopis 20. Bratislava. 309-326.

Pohl Josef

1924. Zádruha na území detvanském. /Zadruga a Gyetva vidékén/.

Sbornik ceskoslovenské společnosti zeměpisné XXX. Praha. 225-231.

Polednová Zdena

1973. Zmeny sociálneho statusu "starych lidí" na vesnici v procesu socializace. /Az "idős emberek" szociális státusának változásai falun a szocializáció folyamatában/.

In: Vesnice I. Národopisná knižnice 7. Ustav pro etnografii a folkloristiku. Praha. 112-163.

Procházka Vladimír

1962. Vybava a vymenek na české vesnicě v 16. a 17. století.

/A hozomány és a kikötmény a cseh falvakban a 16. és a 17. században/. Cesky lid 49. Praha. 55-63.

1963. Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17.

století. /A cseh jobbágyi ingatlan a telekkönyvekben a 16. és a 17. században/. Praha

Rauscher Rudolf

1922. Dedičské právo podle českého práva zemského.

/Örökösödési jog a cseh földtörvények alapján/. V Bratislave.

1928. O rodinném nedilu v českém a uherském právu zemském před Tripartitem. /A testvéri osztatlanságról a cseh és a magyar földtörvényekben a Tripartitum előtt/.
In: Bratislava II. Bratislava.

Rebro Karol

1959. Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. /Mária Terézia urbáriuma és II. József jobbágyrendeletei/. Bratislava.

1965. Uprava dedičského práva poddaných v 1. polovici 19. storočia na Slovensku. / A jobbágyok örökösödési jogának szabályozása Szlovákiában a 19. század első felében/. In: Historické štúdie X. Bratislava.

Retrospektivní lexikon obcí CSSR 1850-1970. /Csehszlovákia falvainak retrospektív lexikona 1850-1970./

1978. V Prahe

Salner Peter

1986. Medzigeneračné vzťahy a v súčasnej rodine. / Generációk közötti kapcsolatok a mai családban/. In: Spôsob života v družstevnej dedine. /Életmód a szövetkezeti faluban/. Bratislava. 74-84.

Salzmann Zdenek

1970 A Contribution to the Study of Xalue Orientations Among The Czechs and Slovaks. University of Massachusetts. Amherst.

Saturnik Theodor

1934 O právu soukromém u Slovanu v dobách starsich. / A szlávok magánjogairól a régi időkben/. Slovanské starozitnosti oddíl kulturni. Dilu II. svazek 2. V Prahe.

Slova a dejiny /Szavak és történelem/

1980 Pod vedením PhDr. Igora Nemce, DrSc., zpracoval autorsky kolektiv Staročeského slovníku za přispění externích spolupracovníků. / Igor Nemeč vezetésével feldolgozta az Óceh Szótár szerzői kollektívája külső munkatársak segítségével/. Praha. 76-89.

Srb Vladimir

1965. Úvod do demografie. Praha. /Bevezetés a demográfiába/.

Svobodová Jirina

1974 Česká vesnice. Kandidát. disert. práce. /Cseh falvak. Kandidátudi értekezés/. MS Praha.

1979 Rodinný život vesnice ústřední informátoru z Jicína. /A falu családi élete egy jicsini adatközlő szájából/. MS Praha.

1981 Rodina a rodinný život pražského delníctva. /A prágai munkás családja és családi élete/. In: Stará delnická Praha. Praha. 107-151.

85
1958 Podkrkonošští hospodáři a vymeňkáři. /Az Óriáshegység alatti gazdálkodók és visszavonulók./ In: Clovek a kultura v krkonoších a krkonošském podhúri II. Zpravodaj koordinovani site vedeckých informaci pro etnografii a folkloristiku. 137-156.

Saur Vladimír

1975 Etymologie slovenských príbuzenských terminu. / A szláv rokonsági terminológia etimológiája/. Praha.

Štaštná Jarmila

1971 Vymenek a postavení vymenkáru v západním Podkrkonoší.

/ A kikötmény és a visszavonulók helyzete az Óriáshegy-
ség nyugati oldalán/. Cesky lid 58. Praha. 283-290.

Sulcová Milada

1974 Príspevek ke studiu života vymenkáru. /Adalék a vissza-

vonulók életének tanulmányozásához/. Cesky lid 61. Praha. 97-99.

Svecová Sona

1967 Pribuzenské vzťahy v Cicmanoch a postavenie ženy v rodine.

/Csicsmányi rokonsági kapcsolatai és a nők helyzete a családban/.
Slovensky národopis 15. Bratislava. 321-385.

1974 Príspevok k obyčajovému právu na Slovensku. /Adalékok Szlo-
vákia jogszokásához/. Cesky lid 61. 7-16.

1976 Právomoc hlavy rodiny a v roľnickej rodine na Slovensku.

/A családfő hatalmi jogköre Szlovákia földműves családjában/.
Slovensky národopis 24. Bratislava. 446-457.

1980 Pribuzenská terminológia na Slovensku. / Rokonsági termino-

lógia Szlovákiában/. Slovensky národopis 28. Bratislava. ~~446-457.~~
455-469.

Tárkány Szűcs Ernő

1981 Magyar né jogi népszokások. Budapest.

Tlapák Josef

1971 Vyvoj poddanského purkrechtu v pobelohorském období na území

nekdejšího Kourimského a Berounského kraje se zvláštím

zretelem k otázce vzniku a rozšíření nezákupní držby.

In: Vedecké práce Československého zemědělského muzea 11.

Praha. 107-182.

Trebizsky Václav Benes

1884 Vymenkári. /Visszavonulók/. Praha.

Vanecek Václav

1975 Dikiny státu a práva v Československu do roku 1945.

/Állam-és jogtörténet Csehszlovákiában 1945-ig./ Praha.

Varsik Branislav

1929 Po stopách zádruzného života v okolí Topolcianok.

/ A zadrugában való élés nyomait követve Topolcsány környékén/.

Sbornik Matice slovenskej VII. 49-58, 81-95.

Vinski Zdenko

1938 Die südslavische Grossfamilie in ihrer Beziehung

zum asiatischen Grossraum. Zagreb.

Zbierka zákonov a nariadení č. 139/1947. / Törvények és rendeletek

gyűjteménye. 1947/139. sz.